

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

1954

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1954

I KOMMISSION HOS
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI
KOLDING

Redaktionsudvalg:
Amtslæge Dr. med. *Jakob Jakobsen*, Vejle.
Forh. Byrådssekr. *Niels Jacobsen*, Kolding.
Apoteker *Arnold Hansen*, Kolding.

INDHOLD

1954

<i>Arne Sundbo: Af Præsterækken i Hvejsel-Givskud ..</i>	5
<i>Arne Sundbo: Peder Buch i Hvejsel og hans Samtid..</i>	12
<i>H. P. Berthelsen: En Præsteskæbne</i>	66
<i>Viggo Larsen: Jørgen Jørgensen Vibholm</i>	78
<i>Sigvard Skov: Jacob Arenfeldts Skab</i>	92
<i>Arnold Hansen: Dødsfald</i>	98
<i>Axel Johansen: Aarsberetning</i>	100
<i>Aarsregnskab</i>	102

AF PRÆSTERÆKKEN I HVEJSSEL-GIVSKUD

Af Arne Sundbo.

De hidtil trykte oplysninger om den ældre præsterække kan øges med følgende:

Efter kirkeregnskabet for Hvejsel hed præsten 1580 *hr. Søren*, 1592 *hr. Jens*, 1600 og 1625 *Mikkel Jensen* og fra 1629 *Bertel Christensen*, der ordineredes dette år. 1584 deltog *Torben Nielsen* som præst i Chr. IV's hylding på Viborg ting.

Bertel Christensen Nørup, der ordineredes 1629, blev student fra Ribe 1623, var altså født ca. 1603. Den trykte universitetsmatrikul gengiver fejlagtigt hans navn som *Kørup*. Man gætter sikkert ikke forkert, når man antager, at han var søn af den *Christen Bertelsen*, som 1608 og 1610 samt i skattelisterne 1611-22 nævnes som præst i *Nørup*.

Hans efterfølger i Hvejsel, *Simon Hansen Riber*, blev ordineret 10. februar 1658 og gift med forgængerens enke *Anna Nielsdatter*. Han var ligeledes student fra Ribe skole (1653). Under krigen 1658-60 afbrændtes præstegården. Efter at han havde genopbygget den, blev den som herredernes andre præstegårde vurderet, da præsten skulle have godtgørelse for den af sin efterfølger, og mændene forklarede på Tørrild herreds ting 10. juni 1663, at præstegården i Hvejsel bestod af et *salshus* på 13 bindinger med skorsten og en ovn, *lade* 18 bindinger, *fæhus* østen i gården 12 bindinger og et

hus vesten i gården 6 bindinger. Hver binding (fag) plejede at være 2½ alen. Laden har formentlig ligesom i Jelling præstegård ligget sønden i gården, stuehuset således i nord. Det oplyses, at salshuset har kostet 4 sletdaler pr. binding altså 52 rgd. ialt. Gården har været meget ringe.

Den 14. august 1663 fik hr. Simon på Nørvang herredsting afkald fra sin stiftsøn *Chr. Bertelsen* for arv både efter dennes fader og moder og en afdød søster *Lisbeth*, der havde boet hos præsten. Simon Hansen blev året efter stævnet for gæld, som hans formand *Bertel Christensen* skulle være skyldig. Ved at gifte sig med en enke eller ved som arving at overtage et bo kom man til at hæfte for de afdødes gæld. Simon Hansen blev imidlertid 1664 frifundet, fordi vidner forklarede, at hr. Bertel på sit dødsleje havde erklæret, at han ikke skyldte det pågældende beløb.

Simon Hansen blev anden gang gift med *Anna Iversdatter* og døde 1669.

Hans stiftsøn *Chr. Bertelsen*, der i matrikulen 1664 var ejer af selvejerbondegården *Møbjerg* (1688 af hartkorn 7 tdr. 6 skp. 1 album) i Sønder Omme sogn, blev gift med *Mette Lasdatter*, enken efter gårdmand på en selvejergård i Bjerlev (matr. 1688 nr. 1) *Mads Christensen*, efter hvis død gården blev lovbudt på tinget den 29. marts 1664.

Det fremgår deraf, at den afdødes slægt i hvert fald ikke var hjemmefødnings. *Mads Christensen* var død uden børn. Hans broder *Peder Christensen* boede i Halden (Frederikshald) i Norge. En søster *Maren*, der var gift med gårdmand *Jacob Madsen* i Vindelev, og som tillige med manden døde under krigen 1660, havde en stor børneflokk, hvoraf flere udvandrede. I aldersorden var der: *Gyde Jacobsen* i Lindeballe,

Hans Jacobsen, borger i Trondheim, boende i Lille Fossen på Nordmøre, *Else Jacobsdatter*, der opholdt sig hos ham, *Søren Jacobsen* tjenende på Gl. Køgegård på Sjælland, *Anna Jacobsdatter*, tjenende i Hornstrup, Jelling sogn. En søn, *Mads Jacobsen*, var død i Bredballe, Hornstrup sogn, og havde efterladt en datter Karen Madsdatter. Den yngste søn *Oluf Jacobsen* fik gården i Vindelev.

Også *Mette Lasdatters* familie har åbenbart haft udve. Hendes søster *Margrethe Lasdatter* var gift med handelsmand *Hans Andersen Mahler* i Ribe (»Fra Ribe amt« 1928), og en broder *Søren Lassen* i Fovsing i Hvejsel sogn, der 1664 fik den part af selvejergården i Bjerlev, som *Mette Lasdatter* ejede, og som derfor tilhørte familien, flyttede 1670 også til Ribe. Han havde fæstet kongetienden af Randbøl sogn, som han solgte 1663. Gården i Bjerlev blev, da han flyttede 1670, lovbudt påny og solgt til en Peder Jensen, formentlig en mand udenfor familien. *Laur Lassen* i Hvejsel var broder til den bortdragende.

Møbjerg havde, da Chr. Bertelsen erhvervede den, en tid været beboet af adelsfamilier, idet *Mette Munk* († 1662), datter af Frederik Munk til Haraldskjær købte den 1637 af *Morten Pors*. Hun blev to år efter gift med *Herluf Mormand*, der dog ikke kunne holde gården, som derfor 1647 gik over til hans svigerinde *Sofie Munk*, der efter krigen 1660 bosatte sig på Haraldskjær. Mormands boede derefter på Langkjær i Brande sogn, hvor han endnu opholdt sig 1667.

Chr. Bertelsen blev gennem sin kones familie indblandet i sagen om skatterne af Hvejsel sogn, som Thomas Poulsen i Hvejsel havde indsamlet til gods-ejer *Claus Seefeldt* til Visborggård ved Mariager. Denne ejede en del gårde i Hvejsel sogn. Thomas Poul-

sen var flygtet med pengene. Den 5. december 1671 eftergav sognet imidlertid bedrageren, og han kom tilbage til Hvejsel.

Mette Lasdatter blev enke 1686, og hendes halvpart af Møbjerggård solgte hun derfor 29. november 1691 til handelsmand *Niels Knudsen* i Ribe, som var blevet gift med hendes søster Margrethe efter Hans Mahlers død. Denne del af gården arvedes af *Bertel Lindvig* († 1705), der havde ægtet en datter Anna af Mahler. *Lindvig* var i andet ægteskab gift med *Johanne Bang*, en præstedatter fra Sandager på Fyn (F. E. Hundrup: »Stamtavle o. slægten Bang«, s. 63). Hun giftede sig efter hans død med præsten *Jacob Bentsen* i Vejen, der 1710 skødede gårdsparten til sin stiftsøn *Hans Chr. Lindvig*. Disse ejere har formentlig fæstet den halvpart af gården, som tidligere tilhørte Chr. Bertelsen.

Simon Hansen efterfulgtes som præst i Hvejsel af *Mads Hansen Svanning* (Svane), der udnævntes den 27. marts 1669 og ordineredes 3. maj. Han var student fra Viborg skole 1661, men formentlig født i Svanninge på Fyn. I skatteregistret 1673 siges, at han de første to kvartaler var ugift, og efter konsumtionsregnskabet for dette år for Nyborg amt ægtede han derefter en pige fra Brobygård på Fyn.

Kort efter brylluppet fik imidlertid Simon Hansens enke, Anna Iversdatter, der vel i sit enkesæde boede i præstegården, et barn, født den 10. juni 1674, hvortil hr. Mads var fader, hvorfor han måtte tage sin afsked. Han drev en fæstegård i Jelling, da denne by brændte 30. juni 1679, og boede 1683 i Uhre, Hover sogn, men fik 1689 oprejsning for sin forseelse og ansattes som skibspræst. 1694 opnåede han — langt fra Hvejsel — embedet som sognepæst i Poulsker på Bornholm, hvor han døde 1707. Hans enke *Karen* overlevede ham

i adskillige år (kirkehist. saml. 5 r. 4 b.). Den ulykkelige *Anna Iversdatters* skæbne er ukendt.

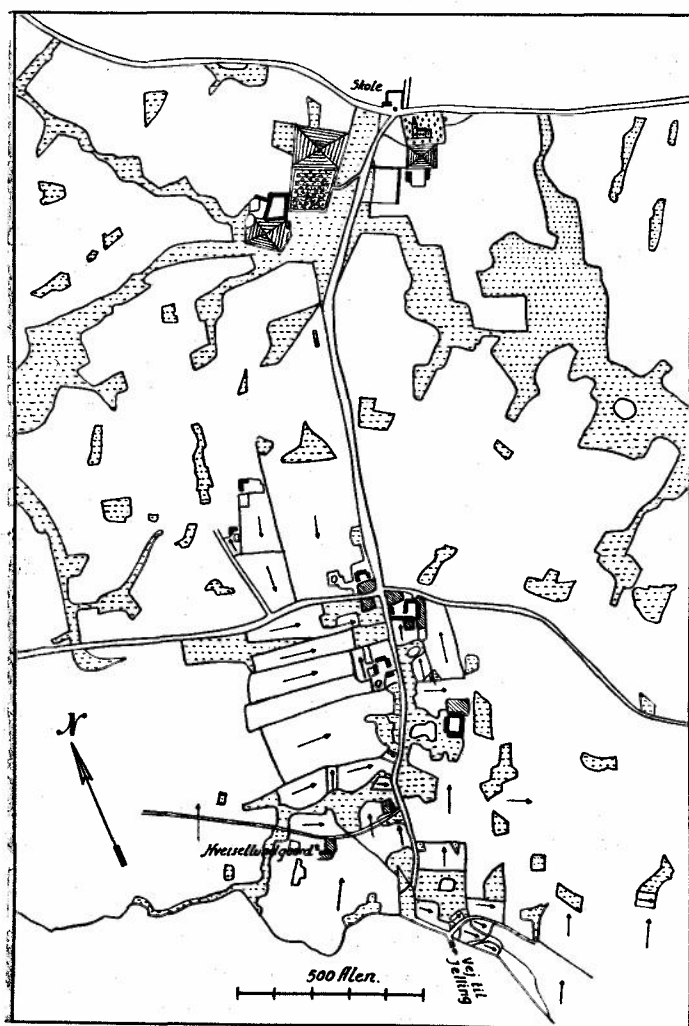
Til Hvejsel præsteembede udnævntes 4. april 1674 *Christen Nielsen Lyngby*, søn af præsten N. Sørensen Nykirke († 1652) i Lyngby-Albøge på Djursland, hvis enke, der ikke var moder til hr. Christen, 1651 blev gift med mandens efterfølger *Svend Sørensen Leth*. Denne var broder til Hans Sørensen Leth, som 1668 blev kgl. konfessionarius og fortsatte i denne stilling under Kong Christian den Femte, der satte megen pris på ham. Chr. Lyngby havde 6 brødre, der alle blev præster. Selv var han temmelig gammel, da han kom til Hvejsel, student fra Randers 1639, altså født ca. 1619. Han havde i mange år været hører (lærer) ved latinskolen i Horsens. Allerede 1677 blev han forflyttet til det endnu bedre kald Aalsø-Hoed ved Grenaa, hvor hans broder *Claus* var død og havde efterladt en nybygget præstegård, som han havde ofret mange penge på. Forflytninger var dengang en sjælden ting. Hr. Christen døde 1693.

Samme dag, Lyngby blev forflyttet (31. juli 1677), blev den nye præst i Hvejsel udnævnt. Det blev *Esbjørn Sørensen Bredegård*, der ordineredes 19. oktober. Han kaldes da *Aahusianus*. Han var fra Skaane, altså født i Aahus. Han kom kort forinden til universitetet i København (31. august 1675) fra Lunds universitet og blev modtaget med åbne arme i denne krigens tid, da kampen mellem Danmark og Sverige om de rige skånske provinser, som Danmark havde tabt ved freden i Roskilde 1658, just var indledet med så stor forhåbningsfuldhed fra dansk side. »Fra Carolina universitetet kom Espernus Severinus Braderus til os, udstyret med et glimrende vidnesbyrd«, står der på latin i universitetsmatrikulen, og han fik altså også hurtigt

et godt embede. I selvangivelsen til kvægskatten august 1678 anfører han, der da var ugift, særskilt og åbenbart med glæde: »en liden felthest, som jeg førte med mig fra Skaane, da jeg kom til kaldet«. Gav den lille hest ham hjemvé? Han døde den 21. august 1691 og efterfulgtes af *Peder Nielsen Ahrensberg*, om hvem der er fortalt andet sted i disse årbøger.

Bredegaard og Lyngby var gift med to søstre, *Dorthe Marie* og *Bodil Cathrine*, døtre af den velhavende forpagter Peder Andersen på Lyngsbækgård på Mols († 1683), hvis epitafium endnu hænger i Vistoft kirke. *Lyngbys* børn var: Niels Lyngby, præst til V. Hæsinge på Fyn, Palle Iver Lyngby, Ingerslev mølle, Mette Margrethe Lyngby, g. præsterne Chr. Justesen Schønning og Jørgen Davidsen i Odder samt Kirsten Lyngby, g. Anders Rold og senere med brygger Otto Lerche i København.

Bredegaard havde følgende børn: Peder Bredegaard, der kom til Vestindien, Margrethe Bredegaard g. ridefoged Lars Simonsen, Femmøller på Mols, Inger Marie Bredegaard, kom til Holbæk og Søren Bredegaard, der 1741 blev skoleholder i Vistoft, hvorom kan henvises til *S. J. Bøtger*: »Æbeltoft og omegn«.

Skitse over Hvejsel 1783.

PEDER BUCH I HVEJSEL OG HANS SAMTID

Af Arne Sundbo.

*P*eder Kræmmer, som han hed mand og mand imellem, ja, helt ind i kirkebogen, var en formuende mand og også vel anset, da han den 31. januar 1739 blev grebet i smugleri. Vadstedriderne kom over ham om aftenen i Jens Nielsens gård i Højrup i Lejrskov sogn, 150 m fra Kolding å, der da var toldgrænse på dette sted, og de tre toldbetjente konfiskerede naturligvis straks både heste og vogn og smuglervarerne, der bestod af 2 sække tobak, ialt 170 pund, 44 pund humle og 28 skæpper salt (1008 pund), altså en last på 1222 pund (611 kg), som der altsammen var høj told på. Det hele og Peder Buch blev bragt til Kolding, og han måtte tage hjem uden heste og vogn.

Om det var første gang, Hvejselmanden var ude i dette ærinde, ved vi ikke, men han valgte at udeblive fra den retssag, der selvfølgelig blev anlagt mod ham ved bytinget i Kolding. Han var præstegårdsforpagter, men heller ikke hans husbond, pastor *Hans Ahrensberg* i Hvejsel, der efter de gældende procesregler også blev stævnet, mødte, og den 11. marts faldt dommen. Peder Kræmmer idømtes dobbelt told og konsumtion af de indsmuglede varer samt en bøde på 35 rgd. Heste og vogn og varerne konfiskeredes. Subsidiært idømtes han 12 ugers fæstningsarrest i Fredericia, hvor han skulle gå med skubkarren (trækvogn).

Det var altså alvorligt. Alligevel foretog Peder Buch sig intet, men øvrigheden har formentlig omsider rørt på sig, og den 15. juni måtte han ud af busken og af-fattede da en ansøgning om benådning. Det hed:

»Stormægtigste, allernådigste arvekonge og herre!

For Eders Kgl. Majestæts nådes trone nedkaster jeg underskrevne, gamle, fattige bondemand, boende i Hvejsel sogn og by, Koldinghus amt, mig og i støvet for Deres Majestæts fødder beklager min nød og store anliggende, idet jeg for at vinde en skilling til min hustru og små børns underholdning den 31. januar sidst tilkøbte mig nogle få varer i Haderslev, bestående af 19 ruller gemen spunden tobak, 14 skæpper små salt og 1 liden sæk humle, hvor med jeg på min hjemrejse af Vadstedsriderne blev optagen og til Kolding toldsted indbragt.«

Efter at have refereret dommen fortsatte han:

»Allernådigste konge! Jeg bor vel her i Koldinghus amt, men dog langt inde i landet, 6 mile fra toldstedet og derfor ikkun ved lidet eller intet af, hvis (hvilke) forordninger som er udgået toldvæsenet vedkommende. Jeg er desværre fattig og dertil gammel, vanfør og skrøbelig, så at jeg den idømte mulkt m. v. aldrig kan betale, og om Deres Kgl. Majestæt ej i nåde vil befri mig for skubkarren, så må jeg i mit 69de års alderdom visselig derudi krepere.«

Han bønfaller derfor om, at kongen »vil bevise nåde og miskundhed med mig gamle vanføre og skrøbelige mand, såvel som min hustru og 4 små børn, at straffen måtte blive formidlet til den enkelte told og konsumtions erlæggelse, hvilket jeg dog af egne kræfter ej formener at kunne betale, men ved medlidende menneskers lån og hjælp håber at kunne tilvejebringe«

Peder Jensen Buch.

Da Buch ikke fik noget svar på sin ansøgning — den var i rentekammeret blevet uanset og henlagt —

søgte han at mobilisere amtmanden grev *Frederik von Oertz* i Kolding og gentog i et andragende til ham den 27. juli, at »skubkarren ville blive mig som en gammel, brusten mand til stor elendighed og ventelig min død«.

Amtmanden har tøvet med at gribe ind i retfærdighedens gang, men sendte alligevel en måneds tid senere Peder Kræmmers brev til rentekammeret og tilføjede, at han fandt straffen retfærdig, men dog ville anbefale en benådning, »siden jeg kender manden, ved hans uformuenhed, høje alderdom og bræk.« Ved kgl. resolution 20. oktober 1739 slap Peder Buch da med at betale enkelt told og konsumtion (21 rgd. 82 sk.), som han havde tilbudt, og dermed er formentlig også konfiskationen blevet ophævet.¹⁾

De to andragender er undertegnet af Peder Buch egenhændigt. Han har altså kunnet skrive. Men hvem der har affattet papirerne, der er skrevet med en anden hånd end Buchs, kan ikke oplyses. Præsten var det ikke. Hans skrift kendes. Måske degnen i Hvejsel, *Bertel Jensen Dons*, der blev degn her 1722²⁾ efter *Poul Nielsen Villebøl* (indsat 6. oktober 1686 efter *Anders Poulsen*, som blev degn 1658 efter Peder Nielsen) har hjulpet præstegårdsforpagteren i hans kvide.

Men når Peder Buch slap helt uskadt fra historien, skønt han nok kunne vide, at han ikke måtte smugle, havde han amtmandens støtte at takke derfor og kunne så vidt være tilfreds. Amtets indgriben tjener både ham og amtmanden til ære. Peder Kræmmer må have fortjent den.

Man ser, at hans opgivelse af de varer, han havde smuglet fra Slesvig ind i kongeriget, ikke var helt nøjagtig. Det var heller ikke sandt, at han havde 4 små børn. Han havde 4 børn, men de to, en søn *Hans*, f. ca.

1716, var gift og boede på Hvejsel Lundgård, og datteren *Karen*, f. 1717, var voksen. Kun de to yngste *Peder Møller Buch*, f. 1728, og *Peder Ahrensberg Buch*, f. 1735, var små. To børn var døde forud, en søn (*Jens?*) 1726 og *Jens*, f. 1730, begr. 1731. På dette punkt har amtmanden altså knebet øjet i og har ikke villet rette på ansøgningen.

Peder Buch var heller ikke så fattig, som han gav det udseende af, hvad amtmanden ligeledes venligt overså. Han havde sin forpagtning af præstegårdens avl, som han vel måtte dele med en anden, Niels Pedersen, men som var ganske betydelig, og Buch ejede desuden en af gårdene i byen (3.2.2.1 hartk.), matr. nr. 8, som han 1728 havde købt af *Niels Andersen Vonge*, en fæstebonde i Vonge, der 1719 blev ejer af herregården *Donneruplund* i Give sogn. Gården må Buch have haft endnu 1741, siden han dette år som lodsejer medunderskrev skolefundatsen for Hvejsel sogn. 1736 belånte han den med 100 rgd. 1732 havde Buch overtaget Skovdal mølle i Jelling sogn fra sin svoger *Niels Hansen*, hvis fader *Hans Nielsen* († 1732) fra 1705 var fæster af Lerbæk mølle, men om Buch havde Skovdal mølle 1739, vides dog ikke. 1743 tilhørte den Rasmus Nielsen. 22. december 1729 købte Buch af borgmester Hans Marcussen i Fredericia Hvejsel Lundgård (7.6.0.1 hartk.), der dengang beboedes af herredsfogeden *Niels Hansen Lottrup*, og ved dennes død solgte Buch 26. december 1736 gården til sin søn *Hans*. Disse ejendomskøb var pengeanbringelser. Man havde ikke sparekasser eller banker dengang og kunne ikke få nyttiggjort sine spareskillinger på anden måde end ved at låne pengene ud eller købe landbrugsejendom.

Men lad det nu være med Peder Buchs formuefor-

hold, som det var. Han har været sparsommelig, og dog havde han, da der 1743 blev udskrevet en formueskat, efter sin selvangivelse ikke længere fast ejendom, men det siges, at han bor i et hus på kirkens grund og har en del af kirkens og præstegårdens jord i fæste, hvortil han bruger heste og køer, og at han har 2 tjenestefolk. Hans bopæl benævnes altid »ved kirken«, som der i århundreder havde boet kræmmere eller håndværkere ved så mangan en kirke. Den omtalte Niels Pedersen, der havde del i præstegårdens forpagtning, holdt ingen tjenestefolk og har altså haft betydeligt mindre af avlen end Peder Buch.

Kirken i Hvejsel er indviet til den katolske helgen *Sct. Laurentius*⁴⁾ fra Spanien, der den 10. august år 258 led martyrdøden i Rom ved, at man stegte ham levende på en rist. Efter ham er *alle Laurids'er* her i landet opkaldt. Hvejsel kirke havde fra gammel tid en del jord, der i 1688-matriklen sættes til 1 td. 2 fjdk. 2 alb. hartkorn, bl. a. 2 små tofter ved kirken. Buchs og Niels Pedersens huse var bygget herpå. Desuden havde forskellige medlemmer af menigheden særligt til et alter i kirken, viet til *Sct. Anna*, jomfru Maries moder, skænket en del jord, bl. a. 2 små tofter ved siden af kirkens.

Da Buch blev præstegårdsforpagter, drev præsten, magister, provst *Peder Nielsen Ahrensberg*, foruden sin præstegård (8.2.0.1 hartk.) og kirkejorderne, 2 tofter ved kirken, nemlig gl. matr. nr. 12 (2.3.2.0 hartk.) og gl. matr. nr. 14 (0.7.3.1 hartk.). Matr. nr. 12 var et enemærke, altså udenfor markfællesskabet, der 1660 tilhørte herregården Grundet, medens en af gårdmændene i byen Jacob Jacobsen Skræder var fæster. 1678 gik dette enemærke over til forpagteren på Palsgård, ejer af Hanstedgård *Peder Hansen Hovenbeck*

(† 1678), født i Horsens. Hans børn og hans enke, *Anne Margrethe Helverschou*, der 1679 blev gift med den da lige adlede landsdommer i Fyn *Peder Luxdorph*, solgte det til herregården Skovgård 1689 (skødet læst 1692), der allerede 1701 gav det i fæste til præsten, som dyrkede det endnu 1760. Matr. nr. 14 var et bol, altså bebygget. Det lå før 1660 under herregården Alsted, og da boet efter denne gårds ejer, rigsråd *Erik Juel* til Hundsbæk († 1656), fader til søhelten *Niels Juel* og diplomaten *Jens Juel*, var fallit, udlagdes matr. nr. 14 til Lågegaard gods; men dette kom i vanskeligheder 1676, og ejendommen erhvervedes da af herregården Agersbøl. Før 1660 beboedes bolet af *Peder Smed*, efter 1660 af *Laur. Andersen Smed* — smedene boede ofte ved kirken — og 1677 var *Jens Pedersen fæster*. Han afløstes ca. 1702 af *Peder Vamdrup*, der også var smed, men 1714 blev præsten fæster og var det endnu 1751.

Provst Ahrensberg ejede også Hvejsel og Givskud kirker med deres korn- og kvægtiender, som altså hvert år blev hentet hjem til hans præstegård. Korn-tienderne blev ydet i neg på marken. Kongen solgte Hvejsel kirke 20. marts 1688 til *Margrethe Elligers*, bryghusskriver *Johan Wulffs* enke i København, og præresident *Mathias Worm* i Ribe († 1707) købte den 20. februar 1695 efter hende⁵). Ved hans død erhvervede Ahrensberg den og dermed kirketienden. 1720 købte han på auktion af kongen også Givskud kirke og dens kirketiende samt desuden en del af Hvejsel sogns kongekorntiende — det meste var 1635 henlagt til Vejle hospital — og Hvejsel, Givskud samt Brande sogns kongekvægtiender. De gik i arv til hans søn, men på auktion 10. juni 1754 efter dennes enke solgtes Hvejsel kongekorntiende til købmand *Jens Jørgen*

Lindvig i Horsens, der lagde den til Horsens frie fattigskole, og de to kirker afhændedes til den tidligere ejer af Lågegård, krigsråd *Christian Leth*. Hvornår Ahrensberg afhændede Brande-Tienden, er ikke fundet. Hvejsel og Givskud kongekvægtiende beholdt familien til 1780. Men alt sammenlagt ejede provst Ahrensberg en betydelig avl, som er blevet bestyret gennem hans præstegård. Det var ca. 70 tdr. hartk., altså en herregård.

Efter Peder Buchs død gik præstegårdsforpagtningen, nu betydeligt formindsket, over til sønnen *Peder Ahrensberg Pedersen Buch*, der først opgav den 1785.

Peder Jensen Buch er formentlig kommet til Hvejsel 1723. Den ældste kirkebog begynder først året efter. Han havde det bedste forhold til provsten og opkaldte, som vi ser, en af sine sønner efter ham efter hans død. At Peder Buch også har nydt tillid hos præstefamilien, fremgår af, at man ved provstens død 1733 bad ham være vurderingsmand i boet.

1770 hedder det i en beretning i kaldets *liber daticus*, at der til præstegården ikke er andre huse end de to gårde, Peder Pedersen (Buch) og Ole Nielsen bebor. »Disse gårde er opbygget på kirkens grund af provst Ahrensberg, der selv ejede begge kirkerne. De to mænd har præstens avl i forpagtning.«

Peder Buch døde 1759 og blev altså 88 år (begr. 14. jan.). Hans hustru *Anna Hansdatter* er begravet 15. september 1757, 64½ år gl., i Nørup, hvor deres datter var degnekone.

P e d e r B u c h s f o r æ l d r e .

Hvorfra Peder Buch stammede, kan næppe med sikkerhed oplyses. Der mærkes tilsyneladende intet til ham her i amtet, før han kommer til Hvejsel. Men det

kan måske antages, at han er identisk med den rytter Peder Buch, der 12. april 1714 og 14. januar 1717 fik en datter *Karen* døbt i Skærup. Det, han fortæller om sit helbred i ansøgningen 1739, og den omstændighed, at han var så gammel, da hans børn blev født (1714: 43 år), kan stemme med en sådan antagelse. Rytteren Peder Buch i Skærup hørte til 2. jydsk nationale rytterregiment, der havde kvarterer øst og nord for Kolding. 1. regiment lå på den anden side af denne by, helt over til vestkysten og op langs denne. 1714, da Buchs første barn blev født, var regimentet ikke hjemme, hvad derimod var tilfældet 1717, da det 6. august 1717 gik til Norge efter at have hvilt ud efter krigens strabadser i kvartererne fra 6. november 1716.⁶⁾ Regimentet havde 1701—13 været udlejet til den engelske konge og havde med stor bravour deltaget i den spanske arvefølgekrig under prins Eugen af Savoyen og Jarlen af Marleborough («Mallebrok»).

I de ruller, der er bevaret fra regimentet 1706—08, findes dog ingen Peder Buch, men da det kom hjem 1713 og blev sat ind i krigen ved Stralsund i Mecklenburg, fik det en del nyt mandskab. Dets oberst var 1711—31 Hans Helmuth Lüttichau. Da krigen sluttede, og regimentet kom tilbage fra Norge, blev det ved kgl. resolution 3. november 1720 bestemt, at 19 mand af hvert kompagni skulle hjemsendes, og da er vel Peder Buch blevet aftakket. Generalmajor Chr. Rantzau og krigskommissær Hans Folsach reducerede de jydsk regimenter, men desværre er deres lister over de hjemsendte netop fra Lüttichaus regiment udtaget af de rapporter, de sendte overkrigssekretæren den 31. august 1721.

Man kan dog gisne, at rytteren Peder Buch hørte til regimentets gods. Her syd og øst for Kolding fandtes

og findes endnu en talrig familie Buch. 1717 døde en *Jens Buch* i Skærup (begr. 7. maj), formentligt hans fader, som synes identisk med en tidligere gårdmand i Børkop (matr. nr. 8) i nabosognet Gaverslund, der havde tilhørt ryttergodset fra dets oprettelse 1670, og som selv de første 5 år havde redet for gården som rytter, men var afskediget før krigen 1675—79. Han hed *Jens Nielsen Buch*. En *Peder Nielsen Buch* stod ved regimentet under det skånske felttog.⁷⁾ *Jens Buch* var gift med *Anna Hansdatter* fra Børkop mølle (f. ca. 1654), der levede endnu 1722 og da påny boede i Børkop. *Jens Buchs* fader, *Niels Buch* (død ca. 1679), havde fæstet gården 18. marts 1634 og var søn af den daværende præst i sognet *Jens Madsen Buch* (nævnt år 1600). Denne efterfulgtes som præst 1642 af *Mogens Jensen*, hvis afløser 1651 blev *Rasmus Jensen* (skifte 1692),⁸⁾ som 1670 måtte tage kapellan. Det var *Anders Jespersen Vellejus*, som ægtede hans datter Anna. Hun var fæster på ryttergodset til 1721, medens hendes mand, der blev provst 1682, døde 1698.

Jens Buch måtte 1692 gå fra gården i Børkop, og mølleren på Børkop mølle *Peder Olsen* fæstede den, men lod stadig *Jens Buch* forestå driften, hvad påny viste sig urentabelt, og 1700 mistede mølleren derfor til straf ikke blot gården, men også møllen, som iøvrigt hørte under amtsforvalteren, medens gården stadig var ryttergods.

Slægten fra Børkop mølle.

Det var så heldigt, at *Peder Olsens* svigersøn *Hans Hansen*, g. 1695 med datteren *Kirsten*, fik lov til at overtage møllen. *Peder Olsen*, der havde fået den allerede 1660, var født i Haraldskær mølle⁹⁾ og gift med *Elsebeth Thomasdatter*, som levede endnu 1708. De

havde foruden datteren en søn Oluf Pedersen, der var rytterbonde i Ankjær, f. ca. 1662.

Skolelærer *J. J. Ravn* har i »Vejle amts årbøger« 1912 og i sin bog: »Sognene i Holmans og Elbo herreder« gjort rede for slægten fra Børkop mølle, hvorfra bl. a. forfatteren *Poul Martin Møller* stammer. Den Hans Hansen, der af Ravn nævnes som stamfader til denne slægt, er Peder Olsens svigersøn. Hans Hansen var dog ikke, som af Ravn antaget, fra Børkop mølle, men født i *Brøndsted mølle*, hvor hans moder *Maren Pedersdatter* først fra 1658 var gift med Hans Nielsen og derefter fra 1674 med Peder Jensen. Af det første ægteskab var foruden Hans Hansen også sønnerne Peder Hansen, rytterbonde i Brøndsted, f. 1662, og Niels Hansen, gårdfæster i Brejning, f. 1666, samt Gertrud Hansdatter († 1701), gift med Jørgen Andersen i Mørkholt. Af Maren Pedersdatters andet ægteskab var bl. a. *Jens Pedersen*, der først som gift i 3 år boede på fødestedet Brøndsted mølle og derefter som enkemand 1700 ægtede Karen Nielsdatter, enken efter Hans Madsen i *Gammelby mølle*. Hun havde også været gift med Hans Madsens forgænger Markus Bertelsen, der 1673 kom dertil fra Follerup mølle. Hun døde 1724, og hendes to sønner, afd. Niels Markussen, der 1705 fik fæste på Brøndsted mølle af sin stiftfader Jens Pedersen, og rytterbonden Hans Markussen i Ankjær, var hendes arvinger.¹⁰⁾ Året efter hendes død afstod Jens Pedersen Gammelby mølle til snedkermester Rasmus Sørensen fra Århus, der havde opsagt sit borgerskab der.

Karen Nielsdatter var formentligt født i Brøndsted mølle, hvor der før Hans Madsen nævnes Niels Møller, som antageligt har været hendes fader. Man ser, at møllerfamilierne holdt sammen. De dannede overalt

i landet en særlig mellemstand, hvis medlemmer giftede sig med hinanden, således at møllerne kunne bevares i familien.

Det er den ovenfor nævnte Jens Pedersen fra Gammelby mølle, der var så aktiv for bøndernes klage 1728 (*J. J. Ravn*: »Sognene i Holmans og Elbo herreder«, s. 375).

Brøndsted mølle var tillige med en gård i L. Velling og »Drechgården« i Ankjær af kongen 1665 skænket *Marike Krauspinner*, enken efter den kgl. sanger, senere skovrider *Johan Alter*, der også var en ivrig industrimand og en tid havde tekstilfabrik på ladegården ved København. Enken giftede sig anden gang med *Augustinus Ernst Grossmann*, der bosatte sig i L. Velling og 27. juni 1668 fik frihed på møllens afgifter af *kronprins Christian*, senere kong Christian den femte, der 1668 med sin kammerherre *Morten Skinkel* havde overtaget bestyrelsen af Koldinghus, Haderslevhus og Skanderborg amter som en træning til kongedømmet. 1670 blev han konge.

Både Grossmann og hans hustru døde 1685. Den 28. novbr. 1685 (læst 27. jan. 1686) tilskødede Johan Alters døtre mænd *Jørgen Hatersleben* og *Jens Hansen Holbæk* de afdødes ejendomme til *Jens Lauridsen Risom* på Nebbegård. På skiftet efter ham 1694 har sønnen *Laurids Risom*, præst i Smidstrup, fået møllen. Thi 9. januar 1699 købte Jens Pedersen den af ham, men solgte den atter 28. juli 1706 til den senere borgmester i Fredericia *Hans Marcussen*. Jens Pedersen havde dog, som foran fortalt, omtænksomt nok forinden fæstet den til sin stiftsøn *Niels Markussen*. Efter dennes død 1722 blev den overtaget af *Jes Simonsen*, af den kendte familie i Dons. Da *Jes Simonsen* stemte vandet i mølledammen for højt op, kom det til proces

med Børkop mølle, der lå nedenfor Brøndsted og således fik for lidt vand til at male ved. Fra denne rets-sag stammer en stor del af de her meddelte oplysninger, der kan være et korrektiv til *Ravns* redegørelse for slægten fra Børkop mølle.

Når det ovenfor antages, at Peder Buch stammede fra Børkop, bør det dog nævnes, at der nærmere Hvejsel end Børkop i 1660'erne boede en Jens Pedersen Buch, som 1662—67 var ridefoged på Ruballegård, Hover sogn, og derefter fæstede en gård i Ure, under Grundet, i samme sogn. Han var værge for Hover kirke, men efter 1679 forsvinder han af skattelisterne. Han er muligt den samme som den Jens Pedersen, der nævnes som fæster på matr. nr. 14 i Hvejsel, og som 1677 og i skøde på Agersbøl 1681, men ellers ikke kaldes Jens P. Buch. Men han er formentligt ikke Peder Buchs fader.

P e d e r B u c h s b ø r n .

Peder Kræmmer efterlod sig som nævnt 4 børn, og deres slægt er stadig meget udbredt i Vejle amt.

Den ældste, Hans Pedersen Buch, opkaldt efter morfaderen, kaldtes sædvanligt *Hans Lundgaard*, efter at han havde boet på Hvejsel Lundgård 1736—44. Han solgte den allerede 1. juni 1737 til kaptajn *Baltzer Gebhardt Linde*, ejer af Skovgård 1733—40, hvem han 1. oktober 1737 lånte 600 rgd., idet han samtidig sikrede sig forkøbsret til gården, hvis Skovgård ville sælge den igen. Hans Buch flyttede til Jelling 1744 og købte en gård, matr. nr. 13 (3.6.1.1 hartk.), da kronen skilte sig af med ejendommene der. Buch var af bønderne valgt til sammen med Chr. Jensen at rejse til København og forhandle med rentekammeret om købet af gårdene.¹¹⁾ De blev dog ikke alle solgt til fæsterne. Buch var kirke-

værge i Jelling fra 1752 til 1756, da han fæstede (»betalte husbondhold af«) en selvejergård i Nr. Vilstrup, Skibet sogn (6.2.3.2 hartk.), men 1761 overlod han denne gård til en datter Mette Kirstine, der da ægtede Jens Laursen, f. i Nr. Vilstrup. Efter dennes død 1763 overtog datterens anden mand, frikarl Chr. Pedersen fra Hopballe i Jelling sogn, gården, som han fik kgl. skøde på 1767 ved rytterdistriktets salg. H. P. Buch flyttede 1763 til et lejehus i Rugsted, Ødsted sogn, og kaldes nu sædvanligt *Hans Kræmmer*. På gården i Vilstrup lagdes en aftægt til hans svigermoder, enken efter Anders Hansen i Bøgballe. Hun døde i Ødsted 1771, henved 80 år gl. 1780 vendte Buch endelig tilbage til Hvejsel, idet han købte en parcel af Hvejsel Lundgård, hvis udhuse brændte dette år. Parcellen, der var 1.1.0.0 hartk., bebyggede Buch og gav den navnet Østerlund. Han kaldes i skødet landmåler. Til sidst gik han 1794 på aftægt, idet han overlod gården til datteren Johanne Kirstine, f. 1762, og hendes mand Peder Andersen. Selv døde han 1802 og blev begravet i Hvejsel den 16. oktober. Han opgives da at være 82 år, men da han blev gift første gang 18. juni 1737 (i Hvejsel) med *Kirsten Nisdatter* fra Bjerlev, må han dengang have været mindst 20 år gammel, hvad var den lovlige ægteskabsalder for mænd. Han er altså formentlig født 1716.

Hans første kone døde allerede året efter brylluppet (begr. 23. maj 1738), 19 år, 7 mdr., 2 dage gl. på Hvejsel Lundgård. Skiftet af det store hjem er gengivet i *Knud M. Hoves* bog »Hvejsel sogn«. Hans Buch ægtede derefter 12. november 1739 (i Ø. Snede) *Anna Marie Andersdatter*, hvis fader var Anders Hansen i Bøgballe. Hun døde i Rugsted 1772 (begr. 14. juni).

H. P. Buch havde mange børn, hvoraf det ældste

Karen (af første ægteskab) 22. maj 1757 blev gift (Skibet) med gårdmand Mogens Madsen i Viuf. Hendes broder *Anders* (f. Hvejsel 1742) døde 1756. I Skibet sogn opkaldte Buch 1758 og 1761 to sønner efter præsten *Christoffer Elovius Einsperg*, men de døde begge 1761 tillige med en lille broder *Johan Peder* (f. 1760). En søn *Niels* begravedes i Ødsted 1771, 20 år gl. Foruden de to foran nævnte døtre havde han *Anne Mette*, der 1772 blev gift i Ødsted med smed Henrik Olsen fra Ejstrup i Harte sogn, medens der på skiftet efter moderen 1772 også nævnes *Johanne Kirstine* (f. 1764), senere i Hvejsel, og *Anna Cathrine* (f. 1766). Han efterlod således ikke sønner.

Peder Jensen Buchs næstældste barn *Karen Pedersdatter Buch*, som det må antages døbt i Skærup 14. januar 1717, blev 19. maj 1754 i Nørup viet til degnen der *Peder Hobolt*, f. 1709. Han blev student fra Horsens skole 1732 og kalder sig i folketællingen 1787 Hilarii, d. v. s. *Ejlersen*. Stamtavlen over slægten Ejler regner ham og hans efterkommere med til denne slægt, men med urette. Slægten Ejler kan ikke føres længere tilbage end til degnen Lorens Ejler i Skævinge på Sjælland, der var student fra Københavns skole 1736. *Karen Buchs* børn var *Peder Hobolt*, f. 1757, der 1782 blev organist ved begge kirker i Ribe, *Anna Cathrine Hobolt*, f. 1759, der ægtede gårdejer Mads Mogensens i Vindelev, og *Drude Elisabeth Hobolt*, f. 1763, som 1790 blev gift (Vindelev) med gårdejer Henrik Henriksen. Degnen døde 1788 (begr. 3. februar). Hans første hustru *Anne Cathrine Knudsdatter* begravedes 8. juni 1753. *Karen Buchs* død er ikke fundet.

Peder Buchs tredjeældste barn hed *Peder Møller Buch*, formentlig opkaldt efter Peder Møller i Børkop mølle, der havde sat møllen til for Jens Buchs skyld

i Børkop. Peder Møller Buch, der var døbt i Hvejsel 4. januar 1728, blev først i Jelling gift med enken Anna, begr. 13. juli 1760 i Skibet, 42 år, dernæst efter at han havde købt en gård i Nr. Vilstrup, Skibet sogn, med Christine Christensdatter, begr. sammesteds 13. september 1761, 28 år gl. En unavngiven hustru døde i Nr. Vilstrup 14. marts 1762, 26 år. Derpå ægtede han Maren Gregersdatter, hvis broder, gårdmand Niels Gregersen døde i Jelling 1770. Hun blev begravet 9. januar 1769 i Ødsted. Endelig var han 5te gang gift med Maren Christensdatter, vistnok fra Ejstrup i Harte sogn. Da Peder Møller Buch døde 1772 (begr. 28. juni), beholdt enken gården, der var 3.0.01½ hartk. Hun blev gift året efter med Knud Mortensen fra Tjufkjær. Af Buchs to sidste ægteskaber var børnene *Gregers*, der konfirmeredes 1782, og *Peder*, f. 1772. De blev på gården.

Peder Buchs yngste søn *Peder Ahrensberg Buch*, der som nævnt fik præstegårdsforpagtningen efter faderen, efterlod den største efterslægt af de 4 søskende. Han var døbt i Hvejsel 20. marts 1735. Ved sit bryllup 9. juli 1757 i Tørring kaldes han Peder Ahrensberg. Han var altså opkaldt efter provsten. Hans kone var *Anna Jepsdatter*, døbt i Tørring 9. marts 1732 som datter af Jep Christensen Hauge, der var fæster under Stovgård, idet han 1727 havde ægtet gårdmandsenken Maren Pedersdatter, gift først med Rasmus Christensen. Jep Hauge (begr. 1751) var søn af Chr. Andersen i Hauge i Langskov sogn. Der var i det hele livlige ægteskabsforbindelser mellem de to sogne tværs over Gudenåen.

Peder Ahrensberg Buch fik følgende børn døbt i Hvejsel: Anne Marie 22. oktober 1758, Peder 17. december 60, Jep 9. oktober 68, Johannes 11. februar 73,

Maren 31. maj 78. Efter at have opgivet præstegårdsforpagtningen i Hvejsel fæstede han 1785 en gård under Mattrup gods i Aastrup, Føvling sogn i Skanderborg amt, hvor både han og hans hustru Anne Jepsdatter døde 1788 (begr. 16. jan. og 23. juni). *Jep Buch* fik gården (gift i Træden sogn med Birte Jørgensdatter), og hans søn havde den endnu 1850. Peder kom til Kollerup, *Johannes Buch* fæstede gården *Oldenborg* i Kollerup under Brandthbjerg gods, men boede 1834 på Stivel mark i Jelling sogn.

Den, der af disse søskende kom længst bort, var den ældste, *Anne Marie Buch*, som 13. december 1782 i Hvejsel ægtede husmand *Jens Andersen*, der først boede hos svigerforældrene ved kirken og dernæst 1784 fæstede et boelsted under Hvolgård i *Skovborg*, en del af Hjortsvang by i Linnerup sogn, hvor han blev medhjælper hos degnen i skolen. Bynavnet Skovborg kendes nu ikke mere. Jens Andersen optog det som stamnavn, og hans efterkommere, hvoraf der er mange her i landet, træffes også adskillige andre steder verden over.

Jens Schouborg havde et bevæget liv. 1789 blev han skoleholder og 1792 degn i Linnerup-Hammer, forflyttedes 1802 som degn til Levring-Hørup ved Viborg, hvor han tog afsked 1843. 1845 udvandrede han til Jamaica i Vestindien, hvor en søn *Anders Schouborg* (død 3. maj 1866 i Yonkers i U. S. A.) dengang var plantageejer, og hvor den gamle degn døde 1851, 96 år gl. (begr. 13. august i Annotto Bay, Metcalf sogn). 1875 gik der en notits rundt i den danske presse, bl. a. stod den i »Vejle amts folkeblad« 30. juni 1875, om, at han var død på Jamaica, 115 år gl. Men det var altså en misforståelse, skønt den gamle ellers var en knag.

Jens Schouborg var født 14. februar 1757 på Stivel-

gård,¹²) Jelling sogn, under Lågegård, idet hans fader *Anders Jensen* 1755 havde fæstet den halve del af denne gård, der dengang var på 4.4.1.2 hartk. Denne *Anders Jensen* var født i Nyborg, Langskov sogn, hvor hans fader, *Jens Andersen*, nævnes 1710 som fæster under Låge. Han og hans kone boede hos sønnen i Stivel 1763, men dette år døde hustruen. Den gamle havde fået gården i Nyborg ved at ægte *Henrik Olsens* enke, der var datter af gårdens tidligere bruger *Peder Vistisen Lerche*, som fæstede 1671.¹³) *Jens Andersen* var selv fra Ølholm i Langskov sogn, hvor hans fader *Anders Jensen* (g. m. *Mette Pedersdatter*) havde en gård under Hvolgård (matr. nr. 3), som han beboede allerede 1660. Det var en hel kongerække!

Anders Jensen i Stivel havde en broder *Henrik i Holtum*, Grejs sogn, f. 1707, død 1794 (Låge), og en søster *Kirsten*, g. *Chr. Jensen* i Hygum, Kollerup sogn, under Mattrup. Selv blev *Anders Jensen* gift 8. august 1755 i Sindbjerg med *Johanne Christensdatter*, hvis forældre var *Chr. Jensen Krog* i Ulkjær, Sindbjerg sogn (under Stovgård), og *Gertrud Nielsdatter*.

Anders Jensen døde i Stivel 1763, og ved skiftet 8. november udtalte enken ønske om at beholde gården, »da hendes mand ikke alene har sat hans formue på gården og bygningernes istandsættelse, men endog så godt som sat sit helbred til ved sin meget flittige agerdyrkning«. Enken giftede sig derefter med *Markus Nielsen*, der 1769 flyttede til Hvejsel, hvor han fæstede en gård (matr. nr. 5, 3.2.2.1 hartk.), tilhørende kaptajn *Claus Rodenborg*. 1787 købte *Markus Nielsen* fra den da nyligt »slagede« *Rasmus Jacobsens* gård et boelsted (1.0.3.1½ hartk.), som han 1797 solgte til sin svigersøn, rebslager *Søren Nielsen*, der senere

(1816) byggede nuværende Bjerlev matr. nr. 14 på en del af de gamle kirkejorder i Hvejsel. Markus Nielsen døde i Hvejsel år 1800, 74 år gl. (begr. 23. februar). Han efterlod sig ikke sønner. Hustruen Johanne Christensdatter, moder til Jens Schouborg, blev 89 år og døde i Hvejsel 7. marts 1819. Hendes søster *Anna* var gift med Peder Nielsen Kusk i Hvejsel, der ejede husmandsstedet *Schaffenburg*.

Anders Jensen i Stivel havde foruden sønnen Jens Schouborg en datter *Anna Andersdatter*, der var den ældste, formentlig opkaldt efter farmor, og som 1783 blev gift i Hvejsel med Laust Jensen i Hygum. Hun døde der 1821 og hendes mand 1828.

Efter at degnen Jens Schouborg i Hjortsvang havde mistet sin første hustru 1794 (begr. 20. februar), giftede han sig 24. juni s. å. (Hvejsel) med *Anna Margrethe Knudsdatter*, hvis fader var sognefoged *Knud Jørgensen* i Hvejsel Lundgård. Han var fra Skanderborg, hvor han havde været slagter, og hvor faderen *Jørgen Knudsen* († 1781) også var slagter. *Knud Jørgensen* blev 14. maj 1763 i Langskov sogn viet til *Maren Christensdatter*, hvis første mand var skovfoged *Oluf Christensen* († 1760) under Lågegård. Også dennes fader *Chr. Otsen* havde været skovfoged, og *Knud Jørgensen* blev det ligeledes.

Knud Jørgensen flyttede 1783 til Gammelby, Nørup sogn, hvor han købte et boelsted. Han erhvervede des efter 1788 Hvejsel Lundgård (4.3.0.½ hartk.), som han 1797 udskiftede i 5 ejendomme. 1810 flyttede han til sin svigersøn *Jens Schouborg* i Levring, hvor hans hustru *Maren Christensdatter* døde 1817, han selv 1822. *Niels Jørgensen*, slagter i Århus, senere en anset mand i Grenå,¹⁴⁾ var hans broder. En søn *Chr. Knud-*

sen var slagter i Viborg. En anden Simon Knudsen boede i Jelling. Slægten stammede formentlig fra Kerteminde.

Da Jens Schouborgs anden hustru døde 1810, ægtede han 16. marts året efter hendes søster *Mette Marie Knudsdatter*, enke efter degnen i Nørup, *Martin Lorentzen*, der 1788 havde efterfulgt degnen Peder Hobolt her. Lorentzen blev 18. juni 1789 viet i Langskov, hvor hustruen var ansat på Hvolgård. Deres søn var købmand *Hans Henrik Lorentzen* i Vejle, hos hvem Schouborg boede ved folketællingen 1845. En datter, *Mette Marie Lorentzen*, var gift med købmand, senere bankdirektør *Samuel Seligmann* († 2. december 1888), og deres søn var en kendt og skattet læge, *Hans Henrik Seligmann* i Vejle († 19. oktober 1890), ligesom familien Seligmann i dag er velkendt.

Jens Schouborgs næstældste datter *Anne Marie Jensdatter*, døbt i Linnerup 20. januar 1787, blev gift med en ætling af en anden gammel gårdmandsslægt fra Vejleegnen, nemlig *Jon Pedersen*, døbt 17. juli 1788, fra Mørkholmgård i Limeskov i Nørup sogn (matr. 1844 nr. 5). Denne gård var efter matr. 1688 8.5.0.1 hartk. foruden skov 0.2.0.2 hartk. Her sad søn efter fader fra før 1640 til 1823, da gården gik tabt ved tvangsauktion under de ulykkelige pengeforhold her i landet. Den hørte oprindeligt under Haraldskær, der ejedes af familien *Friis*. 1649 havde fruén på Haraldskær, *Sofie Friis*, g. m. Fr. Munk, den og havde arvet den efter sin søster jomfru *Lisbeth Friis* til Vosnæsgård ved Århus. Den 12. november 1642 havde fæsteren *Jon Nielsen* overladt den til sin søn *Peder Jonsen*,¹⁵⁾ men i krigen 1658—60 plyndredes gården af fjenderne, så børnenes fødte værge, farbroderen *Ole Jonsen*, Stubdrup, Højen sogn, 5. november 1664

måtte tage vidne ved Tørrild herred på, at der intet gods var at væрге for. Peder Jonsen var død under krigen, og hans enke *Maren Pedersdatter* (begr. 11. oktober 1696, 72 år) giftede sig med en mand af det udenlandske (spanske?) navn *Mikkel Habermas* († 1678), kaldet Mikkel Skrædder. Deres datter *Susanne* ægtede 1690 *Jørgen Degn* i Horne på Fyn. 1680 overtog Peder Jonsens søn *Jon Pedersen* (1649—1724) gården, der kort efter 1660 var gået over til *Engelsholm* gods, som da ejedes af familien *Brahe*. I marts 1695 blev en ny *Peder Jonsen* døbt, hvorom det hedder i kirkebogen: »Velbyrdig *Preben Brahe* til *Engelsholm* stod selv fadder med begge hans sønner item velb. fru *Anna Helvig Thott* og jomfru *Birgitte Brahe*. Velbyrdig jomfru *Karen Brahe* bar barnet.« Det er den kendte bogsamler *Karen Brahe*, hvis bibliothek i Odense endnu hører til landets kulturskatte, der er gudmoder. Fru *Thott* var gift med en af sønnerne.

Efter Peder Jonsen i Limeskov (1695—1749) fulgte en *Jon Pedersen* (1732—1800), og en *Peder Jonsen* (1755—1808) fik 1795 samtidig med de øvrige fæstebønder under *Engelsholm* skøde på gården. Med hans søn *Jon Pedersen*, der blev gift med *Schouborgs* datter, blev kongerækken brudt i Limeskov, idet en søster og hendes mand rykkede ind på gården, der som nævnt gik ud af slægten 1823.

Jon Pedersen (1787—1865) og *Anne Marie Schouborg* købte 1829 en lille ejendom i *Plougslund*, *Grene sogn* ved *Grindsted*, hvor han afløstes af sin søn *Peder Jonsen* (1818—93), der var morfader bl. a. til personalhistorikeren, overlærer *Jørgen Fog*, *København*, hvis søn er lektor, cand. polit. *Bjarke Fog*, til præsten *Johs. Fog*, *Sørup* ved *Svendborg*, og til den, der skrivelser disse linjer. Dynastiet fortsattes i *Plougslund* i den

tidligere rytme. Peder Jonsen efterfulgtes på gården af *Jon Pedersen* (1855—1913), denne af sin nulevende søn *Peder Jonsen Pedersen* (f. 1884). Han er ugift, men broderen gårdejer Bertel Pedersen, Plougslund, har en søn *Jon Pedersen* (f. 1928), der er den 10de i kongerækken, men har forladt landbruget og studerer nationaløkonomi.

Det var den nye tid, der omkring 1800 fandt vej ind i landboslægterne, da Jon Pedersen forlod Limeskov. Man vil have forstået, at de bønder, som det foregående handler om, altid blev ved jorden, i reglen, ja næsten uden undtagelse således, at gårdmandsbørn giftede sig med dem, der var opvokset på en gård. Ophævelsen af markfællesskabet (udskiftningen) medførte ikke nogen ændring i dette forhold, men efter at fæstet var blevet afløst af selveje (privateje), gled mange af gårdmændenes børn ud af gårdbrugernes rækker, fordi der nu skulle kapital til for at erhverve sig en gård, medens det tidligere kun kostede nogle få rigsdaler i indfæstning at få et landbrug overladt på livstid.

Præsterne Ahrensberg.

Det var som nævnt provst *Peder Nielsen Ahrensberg*, hvis præstegård og avlsdrift for en stor del var forudsætningen for familien Buchs tilværelse i Hvejsel.

Provsten var en velhavende mand. Vi har foran set, hvormegen avl han havde købt sammen til sin præstegård. Om hans halvbroder Niels Ahrensberg, præst i Grimstrup ved Varde, erindrede man i hans sogn endnu, da *Wibergs* præstehistorie udkom (1870), skønt Hr. Niels døde allerede 1705, at han havde været

»en velhavende, munter og lystig mand«. Det skal nok passe også på provsten i Hvejsel. Af et brev 1723 fra provst Ahrensberg til bispem og af et andragende fra provsten til kancelliet 1732 om at få sønnen godkendt som sin efterfølger, ses det, at provsten var en ligevægtig, velbegavet mand, der udtrykte sig med lethed i skrift og ikke var uden lune.

Han var søn af provst *Niels Hansen Ahrensberg*,¹⁶⁾ Sct. Jacobs kirke i Varde († 1694), en borgmestersøn der fra byen, der havde fået midler fra faderen og bedstefaderen, som formentlig stammede fra gården Arensberg i Raadsted sogn, Ulfborg herred. Provsten i Hvejsel havde giftet sig en meget betydelig formue til og nød godt af tilhørigheden til en stor og formående svigerslægt. Han ægtede 22. januar 1693 i domkirken i Ribe *Kirsten Vandel*, døbt smst. 28. aug. 1674. Hun var datter af rådmand *Hans Vandel den yngre* († 1686) og *Anna Baggesdatter* († 1721). Det var altid byens største købmænd, der blev borgmestre og rådmænd. Efter sin første mands død ægtede Anna Baggesdatter købmand *Peder Nielsen Bang* i Ribe († 1725). Hun var datter af *Bagge Baggesen den ældre*,¹⁷⁾ der tilhørte en af Jyllands rigeste og anseeligste handelsfamilier. Hendes broder *Bagge Baggesen den yngre* efterlod sig ved sin død 1686 så stor formue, at en af hans niecers børn, da han var barnløs, arvede den store sum af 3000 rgd., og Peder Ahrensbergs kone har vel fået det samme efter denne morbroder. En af hendes mostre var gift med den rige *Christoffer Castensen*, senere borgmester i Ribe. En søster til provstens kone, Sophie Dorothea Vandel, ægtede 1704 præsten *Laur. Gregersen Fog* i Jelling, nabosogn til Hvejsel. Efter hans død blev hun gift med hans efterfølger *Mourids Mouridsen Høyer*, en

meget velhavende mand, der til sidst blev præst i Vejle. En halvsøster til dem, Dorteia Christine Bang, kom til Nørre Snede som ægtefælle til præsten *Chr. Knudsen Søltoft*. Provst Ahrensbergs eneste svoger, *Hans Vandel*, var regimentskvartermester ved 3die jydsk nationale rytterregiment.

Provstens moder var faster til hans kone, og Ahrensberg måtte derfor før brylluppet søge kgl. bevilling til ægteskabet, da det vordende ægtepar var fætter og kusine. Provst N. Ahrensberg i Varde, der i sit første ægteskab havde været gift med *Ingeborg Nielsdatter Heebo*, en rådmandsdatter fra Varde, ægtede ca. 1662 *Maren Hansdatter Vandel* fra Ribe, der var moder til provsten i Hvejsel.

Fru Ahrensberg i Hvejsel døde ca. 1711. I skattemandtallet oktober 1710 hedder det, at hun ligger syg og »snart i år og dag har været under doktorens hånd, forventer sig sent eller aldrig restitueret«. 1714 er præsten enkemand.

I sit ovennævnte andragende til kancelliet februar 1732 siger han, at han går i sit 66de år, var altså født 1666. Han blev student fra Varde skole 1684 kun 18 år gammel, blev amanuensis hos bispem i Ribe 1689 og kaldtes til præst i Hvejsel-Givskud 24. oktober 1691 af godsejer *Jens Larsen Risom* til Nebbegaard ved Kolding. Kirken i Hvejsel ejedes som nævnt af bryghusskriver Johs. Wulffs enke i København, Margrethe Elligers, men Risom har fået hendes tilladelse til at kalde Ahrensberg. Som upriviligeret var hun, skønt kirkeejer, selv afskåret derfra (dansk lov 5-3-20).

Ahrensberg valgtes til provst 20. juni 1714 og dokumenterede 1718 sin kvalitet ved 53 år gammel at disputere på Universitetet for magistergraden. Også i vore dage ville en landsbypræst i et ikke altfor cen-

tralt sogn være stolt af at kunne det. Den 20. juni 1730 udnævntes han til konsistorialassessor. Han har nydt anseelse også i de lærde kredse, men allerede 1733 døde han, 67 år gl. Proklamaet i boet oplyser, at dødsfaldet indtraf den 11. juni. Han blev begravet 3. juli, stod altså lig i 3 uger, som de fornemme sædvanligt gjorde.

Provsten havde ikke alene været en velhavende mand. Han havde også været sparsommelig og påpasselig og erhvervede sig lidt efter lidt en del gårde. Efter faderen havde han del i Hyllerslevgård i Janderup sogn ved Varde. En søster af ham ægtede rådmænd *Jonas Nielsen* i Horsens, der 1692 flyttede til Hyllerslev, hvor hans børn siden boede netop på Hyllerslevgård. En anden søster blev 1686 gift med rektoren i Varde *Niels Nielsen Kragelund*, der i den anledning blev kapellan hos sin svigerfader, men hustruen døde tidligt, efterlod sig dog en søn af samme navn som faderen. Denne blev N. Ahrensbergs efterfølger som præst i Varde. Den nævnte søn af pastor Kragelund boede, som det ses af hans påtegning som vidne på skøder og obligationer, 1712—23 i Hvejsel præstegård, formentlig som forvalter af provstens gods. Det har vel været denne søstersøns fratræden, der har bevirket, at Ahrensberg har antaget den da 52-årige Peder Buch som forpagter.

De sidste år af sit liv havde provsten som husholderske mademoiselle *Else Cathrine Schiern*, en datter af ejeren af herregården Keldkjær i Bredsten sogn, *Gøde Hansen Schiern*, født i Skern ved Varde. Han solgte bl. a. 1706 en gård i Tarm til en brodersøn Chr. Christensen. Schiern var kommet med Christoffer Castensen, den senere Ribe-borgmester, da denne 1678 forpagtede Engelsholm gods.¹⁸⁾ Gøde Hansen var for-

pagter på Keldkjær, da han købte dette gods 1694, og døde 1714. Hans enke *Sophie Hedevig* fik bevilling til at sidde i uskiftet bo, men solgte Keldkjær 1718. Der holdtes da skifte efter manden. De havde 7 børn, deriblandt sønnerne Hans og Ebbe. Moderens fader har nok heddet Ebbe og var muligvis den *Ebbe Olufsen*, som var forpagter på Haraldskjær 1663—69, på Ruballegård 1670 og derefter på Alstedgård endnu 1678.

Provst Ahrensberg sørgede også for sin husholderske og gav hende 24. februar 1732 skøde på et hus i Bjerlev (2 skp. 1 fjdk. 1 alb. hartk.) som tak, fordi hun »fast på 8de år med al troskab og ufortrydelig flid og flittighed såvel i min fra- som hosværelse har besørget mit hus' tarv og trang til største fornøjelse«. Den aldrende provst har vel følt, at hans tid i præstegården snart var omme. Et halvt år efter fik made-moiselle tillige forskrivning på halvdelen af Hvejsel og Givskud sognes kongekvægtiender. Da provsten var død den følgende sommer, lod hun disse dokumenter læse til landstinget i Viborg. Hun boede 1762 i Kollerup præstegård, hvor provstens sønnetatter var gift med præsten Chr. Thissenius.

Forinden provst Ahrensberg døde, havde han ligeledes sikret sin eneste søn *Hans Pedersen Ahrensberg*, født 15. december 1702 og opkaldt efter morfaderen, Hans Vandal, såsom familiens velstand mest skyldtes ham. Den 7. februar 1732 kaldte provsten sin søn som sin efterfølger i embedet, og 31. marts næstefter udstedtes kgl. konfirmation på udnævnelsen. Han var student fra Ribe skole 1724 — lidt sent — og fik embedseksamen 24. oktober 1726. Ved auktionen efter faderen erhvervede han de to kirker og kunne altså selv bestemme sin efterfølger, søn eller svigersøn.

Provsten havde 5 døtre. De var hver et godt parti,

og som man kan tænke sig, blev de alle gift med præster.

Den ældste, *Maren*, opkaldt efter sin farmoder, ægtede ved 1714 præsten i Brande *Henrik Jensen Jerne*, student fra Kolding 1698 og søn af Jens Jensen Risom på Nebbegaard, hvis enke *Maren Henriksdatter* senere ægtede en *Ravn* og sidste blev gift med rådmand *Niels Christensen Skræder* i Grenaa. Jerne døde imidlertid allerede 1717 uden børn,¹⁹⁾ og i november s. å. giftede enken sig med hans fætter *Jens Lauridsen Risom*, søn af præsten i Smidstrup. Ægteparret, der ikke selv havde børn, gjorde fælles testamente 1757 og tog sig deri særligt af hustruens brodersøn Jens Risom Ahrensberg, senere købmand i Vejle.

Den næstældste datter, *Anna*, opkaldt efter mormoder, kom ca. 1715 til Grindsted som frue i præstegården hos præsten *David Foss*, og efter hans død 1728 ægtede hun 30. august 1731 *Johan Lauridsen Risom*, en broder til søsterens mand. Johan Risom blev præst i Grenaa. Provst Ahrensberg forærede 1723 sin datter Grindsted og Hejnsvig kirker.

Datter nr. 3, *Magdalene*, blev 25. januar 1719 viet til *Herman Frantz Barchmann*, præst i Gudbjerg på Fyn, opkaldt efter den kendte vovehals i den skånske krig, oberst for første jydsk nationale rytterregiment *Herman Franz von Schwanewede*, ved hvis regiment faderen *Antoni Barchmann* havde været regimentskriver²⁰⁾ (godsforvalter) 1677—90.

Datteren *Ingeborg*, den fjerde i rækken, blev 1721 gift med præsten i Bredsten *Niels Hansen Heebo*, en søstersøn af Vardepræsten N. Ahrensbergs første kone, der som nævnt ikke var moder til provsten i Hvejsel. N. H. Heebo havde taget sin moders efternavn. Faderen hed *Hans Nielsen Paludan* og var præst i Aal ved

Varde. Præsten i Bredsten døde dog allerede 1724, og Ingeborg Ahrensberg blev ikke gift igen.

I årene 1727—33 boede *Maren Nielsdatter Heebo*, søster til præsten Hans Paludans kone i Aal og enke efter præsten Hans Winther i Janderup († 1720) i Hvejsel præstegård. Hun var datter af den kendte salmedigterinde *Lisbeth Pedersdatter* på Hebogård i Janderup sogn. 1734 kom hun til en datter i Tranebjerg præstegård på Samsø, hvor hun døde 1750, 86 år.

Endelig kom provst Ahrensbergs yngste datter *Johanne* i ægteskabets havn ved 1726 at ægte præsten i Gørding-Vejrup i Sydjylland *Johan Ahrent Rose*. Efter hans død blev hun 1734 gift med hans efterfølger *Jochum Friedrich Neumann*.

Sønnen *Hans Pedersen Ahrensberg* viedes ved sin embedstiltrædelse til en datter, *Anna Heebo*, af præsten Niels Hansen Heebo, Bredsten, i dennes første ægteskab med Susanne Gødesdatter Schiern, der ved sin død kun efterlod dette ene barn.

Pastor Hans Ahrensberg var ikke så betydelig som faderen. Han bevarede vel det arvede gods, og han og hans svoger pastor *Jens Risom* i Brande købte 1741 herregården Brandholm der i sognet og byggede den op fra nyt, men solgte den igen 1745. Hans Ahrensberg viste iøvrigt ikke nogen foretagsomhed. Han døde allerede 1749. Efterfølgeren har glemt at indføre dødsfaldet i kirkebogen, men da enkens andragende om, at *Jens Jørgensen Mandix*, født i Horsens, student 1741 og 1747—49 kapellan i Kollerup, måtte blive hendes mands efterfølger, er dateret 30. marts 1749, er Hans Ahrensberg sikkert død kun et par dage forinden. Som uprivilegeret kirkeejer havde hun ikke kaldsret.

Hans Ahrensbergs enke Anna Heebo blev begravet i Hvejsel den 26. marts 1754 i sin alders 41de år.

Af deres 8 børn, hvoraf den ældste ved faderens død 1749 var 15 år, den yngste ikke et år, blev den ældste *Kirsten Ahrensberg*, f. 1734, allerede 18. september 1750 gift med Mandix. Det oplyses ved hans ansættelse, at præsteembedets indtægt var 230 rgd. om året, hvad var meget. Han døde 1762. I skattemandtallet for 23. december d. å. siges, at han var død før dets udfærdigelse. Han blev begravet 11. jan. 1763. Enken Kirsten Ahrensberg levede derefter af sin pension fra kaldet og af Hvejsel og Givskud sognes kongekvægtiender og boede i et hus mellem kirken og præstegården på 10 fag og 7 fag fæhus med tilhørende frugthave og køkkenhave. 1780 afhændede hun ved auktion både huset og tienderne til *Fr. Chr. Lang*, der 1773—78 havde været amtsforvalter i Ringkøbing og nu boede i Hvejsel. Kirsten Ahrensberg flyttede derefter til Vejle tillige med en 20-årig datter *Edel Mandix*. En anden datter *Anna Sophie Hedvig*, f. 1751, blev 1805 gift med kapellanen i Randers *Mathias Galthen*, kendt for sine »beskrivelser« af Randers og Ribe.

Af Hans Ahrensbergs børn døde den næstældste *Peder*, f. 1735, tidligt, *Johanne Cathrine* levede kun 1737—38, *Niels Heebo Ahrensberg*, f. 1739, blev student fra Ribe skole 1759, senere cand. theol. og døde som sprogmeister og kollektør i København 1812 (Ehrencron-Müller: »Forfatterleksikon«). Til København drog også *Claus Ahrensberg*, f. 1740, student fra Horsens skole 1761. Han begravedes i hovedstaden (Trin. kirke) 1793. En datter *Susanne Elisabeth*, f. 1743, blev gift med præsten *Chr. Thissenius* i Kol-

lerup-Vindelev. Endelig var der *Jens Risom Ahrensberg*, f. 1744, student fra Fredericia skole 1766, der som tidligere nævnt blev købmand i Vejle. To yngre sønner blev ikke voksne: *Hans Barchmann Ahrensberg* (1746—56) og *Christian Ahrensberg*, f. 1758, der døde i Kollerup 1766.

Herredsfogeder i Nørvang herred.

Ved sammenslutning af herredskredsene her i landet 1687 blev Nørvang herred forenet med Tørrild herred, og tingstedet blev *Hallund* i Hvejsel sogn, der således en tid blev begge herreders »hovedstad« og herredsfogedens sæde. Nørvang herred havde indtil da haft tingsted i Givskud. I »Vejle amts årbøger« 1948 ses en fortegnelse over fogederne og skriverne til 1660.

Efter at *Will Pedersen* i Østerhoved, Givskud sogn, var dræbt af fjenden 1659, blev *Laurids Jensen*, Givskud, foged. Efter hans ansøgning gik stillingen 12. februar 1666 over til hans svoger, ridefoged på Refstrup i Gadbjerg sogn, *Otte Knudsen*, der var søn af præsten der Knud Knudsen († 1659).²¹⁾ Virksomheden som herredsfoged krævede kun møde i retten en gang om ugen og gav ikke fuldt arbejde til sin mand. Fogederne, der oprindeligt havde været bønder, var nu ofte tillige godsforvaltere. De lønnedes som fogeder sædvanligt med en skæppe korn årligt af hver gård og tillagdes selv en gård, tilhørende kronen, i fæste uden afgift, således at stillingen var selvstændig og attråværdig og derfor gav anseelse. Otte Knudsen opgav sin virksomhed på Refstrup 1668 og flyttede til en gård under godset i Nr. Kollemorten. I 1680'erne var han ridefoged på Hvolgård, men 1692 bosatte han

sig på Lundgård i Hvejsel. Han har været en foretag-som, energisk mand. Da der efter Svenskekrigen 1658—60 var en stor del ledige (øde) gårde i amtet, overtog han dyrkningen af 12—14 af dem, også af Hvejsel Lundgårds ene halvdel, ligesom han efterhånden, som han fik penge sparet sammen, købte en bondegård i ny og næ, når de var til at få. Ved forordningen 28. januar 1682 blev det tilladt også ikke-adelige at eje landbrugsjord. 1672 fæstede han Nykirke kongetiende, som han havde til sin død.

Da Viborg latinskole 1693 satte sine tre gårde i Hvejsel (matr. nr. 8—10) til auktion, erhvervede han dem. Han overtog 1696 tillige Hvejsel Lundgård (matr. nr. 1), hvor han boede, fra *Conrad van den Brincken* til Haraldskjær, hvorefter Knudsen sammenlagde Lundgården med matr. nr. 10 og flyttede den fra den østlige side over på den vestlige af vejen gennem Hvejsel by. Han har opført den af nyt, og det er således ham, der har givet den dens senere beliggenhed, noget tilbagetrukket fra byen. Gården havde allerede 1660 sit særlige navn, og det halve af den var selvejergård, medens den anden halvdel var fæste, begge parter under Alstedgårds gods. Da ejeren af dette, den tidligere nævnte rigsråd *Erik Juel* til Hundsbæk, døde 1656, og boet var fallit, fik af kreditorerne *Jørgen Seefeld* til Visborggård ved Mariager den part, der var selvejergård, Viborg skole den anden part og gårdene nr. 8—10, men 1673 blev begge parter af Lundgården tillige med andet gods overtaget af staten for skatterestancer og 1686 solgt til van den Brincken på Haraldskjær. Ved opmålingen til matrikullen 1688, der skete i Hvejsel by 5. september 1683 og følgende uger, sattes gården til 3 tdr. 5 skp. 3 fjdk. 1 alb. hartkorn og sammenlagt med matr. nr. 10 (4.1.3.1 hartk.),

blev den altså af herredsfoged Otte Knudsen forøget til 7.7.3.0 hartk. Således var den ved salget 1700.

Der var i Hvejsel 1660 også andre selvejergårde, nemlig foruden den halve Lundgård matr. nr. 3, 4 og 5 samt rimeligvis tillige nr. 2. Det var selvejergods i teknisk forstand, altså ikke blot gårde, som ejerne selv beboede. Selvejergods tilhørte familien. Efter den grundlov, der gjaldt her i landet før 1660 på dette område (kong Hans' håndfæstning 1483), var al landbrugsjord, landets egentlige kapitalværdier, af hensyn til adelens værnepligt og skattebyrdernes fordeling opdelt mellem kronen, adelen og de jordegne bønder, således at ingen af de tre grupper måtte købe af de andre gruppers jorder. Andre stænder måtte ikke købe landbrugsjord. De jordegne bønder kunne ikke retsgyldigt sælge uden først på tinge at have lovbudt gården til slægten, fædrene jord til fædrene frænder og mødrene jord til mødrene frænder. Men ofte ville frænderne ikke købe, og da var salget frit, således at selvejerjorden i adskillige tilfælde kom på andre hænder end slægtens, og den sociale orden blev brudt.

Herredsfoged Otte Knudsen døde allerede 1697, men har vel nået forinden at få den nye Lundgård opført. Den 9. november 1697 blev den tidligere amtsforvalter på Koldinghus *Henrik Hansen* udnævnt til foged. Knudsens enke *Elisabeth Frederiksdatter* måtte 1699 belåne gården og Knudsens øvrige gods med 599 rgd. hos pastor Erik Andersen Colding i Vejlbj på Djursland, der var gift med Knudsens søster Johanne. Man ser af pantebrevet, at herredsfogeden havde børnene *Frederik Ottesen*, forpagter på Donneruplund, der vist 1743 levede i fattigdom i Gadbjerg sogn, *Knud Ottesen* og *Anne Marie Ottesdatter*. Men 1700 solgte de Lundgården til ridefoged *Laur. Knudsen Morslet*,

der straks efter overdrog den til præsten *Jon Jacobsen Buch* i Aalsø-Hoed ved Grenå, med hvis søster *Christence Morslet* var gift. Præsten var søn af herredsfoged i Anst herred *Jacob Jonsen Buch* († 1672 i Harte). Af et pantebrev 1705 ses, at Knudsens datter da var trolovet med degnen *Mads Jørgensen Mand* i Tørring-Træden. December 1705 læstes ved landstinget proklama efter Knudsens enke, der døde i Ul-dum måneden før.

Otte Knudsen var muligt broder til *Jørgen Knudsen*, der 21. februar 1666 blev herredsskriver i Nørvang herred efter den da afdøde *Søren Jensen* i Bjerlev, Hvejsel sogn. *Jørgen Knudsen* boede i Fovsing i Hvejsel sogn og blev 1678 forpagter på herregården Mindstrup i samme sogn. 1687 købte han (læst 1696) Mindstrup af sønnerne af den sidste adelige ejer Iver Krabbe. Herredsskriveren var gift med *Maren Frederiksdatter* og døde 1704. Skiftet holdtes 20. august. Samme år solgte arvingerne Mindstrup til *Niels Rasmussen Aale*, en præstesøn fra Aale, der blev gift med datteren *Maren Jørgensdatter*, som senere blev sindssyg. De øvrige børn var: *Knud Jørgensen*, fuldmægtig hos amtmanden, senere byfoged i Kolding, *Frederik Jørgensen*, senere konsumtionsforpagter i Vejle, *Mette Jørgensdatter*, g. m. *Hans Jørgensen Bjerth*, præst i Kollerup-Vindelev, *Anna Jørgensdatter*, enke efter rådmand *Jens Pedersen* i Kolding, *Anne Marie* og *Birgitte*. Da N. Rasmussen Aale 1720 blev enkemand, solgte han gården. Den senere hospitalsforstander *Jørgen Nielsen Mindstrup* i Vejle var hans søn.

Herredsfoged Otte Knudsens efterfølger Henrik Hansen, der boede i Slede, Skibet sogn, ansøgte 9. januar 1703 om at måtte afstå stillingen til regimentskvartermester *Niels Hansen Lottrup*, der ville ægte

en af hans døtre. Hansen havde 10 uopfødte børn og døde allerede 14. januar. Lottrup blev da udnævnt til hans efterfølger 23. januar 1703. Efter udstedelse af proklama i boet fragik enken *Maren Vissing* og børnene arv og gæld. En svigersøn *Lars Blanchsted* kom ned fra Norge. Formynder for børnene blev artilleri-generalen, brigadier *Hans Erasmus von Pfordten*, der var gift med enkens søster. De var døtre af *Jens Jensen Vissing*, der ejede Århus mølle.

Til skriver i herrederne udnævntes 1. marts 1701 en mand, der formentlig var fra amtet, *Mathias Hansen*, muligt den samme som havde været fæster på Vingsted mølle siden 1687. Foreløbig blev han medhjælper hos *Jørgen Knudsen* uden del i indtægterne. 5. juli 1718 blev *Mathias Hansen* også byfoged i Vejle og flyttede dertil. Indtil da boede han i Harresø, Givskud sogn. De første år efter sin udnævnelse til skriver var han foged på Laagegård.

Herredsfoged *Niels Lottrup* havde været regimentskvartermester (af charge ritmester) i det 2. fynske rytterregiment fra 27. november 1694 til 9. januar 1697, indstillet af oberst *Otto Friedrich von Gamm* til Grundet. *Lottrup* fæstede 1705 *Hallundtoft* i *Hvejsel* sogn under ryttergodset, men da den brændte 21. juni 1713, købte han *Hvejsel Lundgård*, hvor han boede til sin død 13. november 1736. Han blev 72 år 6 mdr. 3 uger gl. Han købte gården af den afsatte herredsfoged i *Framlev herred* *Claus Jessen*, senere en tid ejer af *Donneruplund*, men solgte den igen 1718 til præsten *Holger Jensen Bredal* i *Klovborg* († 1722). Dennes søn *Jens Jørgen Bredal* († 1774) afhændede den atter 1723 til borgmester *Hans Marcussen* i *Fredericia*.

Efter at *Lottrups* kone var død 1726 (begr. *Hvejsel*

19. maj), ægtede han 11. marts 1729 i Fredericia borgmesterens søster *Karen Hansdatter Marcussen*, døbt 21. juli 1703, datter af købmand Hans Marcussen i Fredericia. Borgmesteren solgte 22. december 1729 Hvejsel Lundgaard til den tidligere omtalte præstegårdsforpagter *Peder Buch*. Disse gårdhandler var, som før omtalt, udtryk for pengeanbringelser. Den forkærlighed for selvejendom, som har præget vort slægtled under påvirkning af agitationen i landbo-reformernes tid i slutningen af 1700 tallet, kendte de gamle ikke. Lottrup har nok været lige lykkelig efter, at den gård, han boede på, var gået ud af svogerens hånd. Pengene er formentlig gjort frugtbringende et bedre sted.

Lottrup fik 19. august 1731 døbt datteren *Christiane Marie*, som 1748 ægtede præsten *Antonius Bertelsen*,²²⁾ Tyrstrup i Haderslev amt, broder til den senere adlede amtmand *Bartholomæus Cederfeldt* til Frydendal og Løvegård på Sjælland.

Om herredsfoged Lottrups herkomst kan intet oplyses. Han synes ikke søn af præsten Hans Lottrup i Gudbjerg på Fyn, der havde en del familie i Horsens. Hans broder var utvivlsomt den *Jens Hansen Lottrup*, der 10. maj 1706 blev birkefoged i *Grundet birk*, hvad fulgte med bestillingen som ridefoged på Højgård. Birket var kun 12 gårde. Jens Lottrup døde 1720 (begr. Grejs 19. januar). Hans datter Margrethe havde med snedker Knud Christensen i Vejle bl. a. børnene *Jens Lottrup*, døbt 5. juli 1719, der 1747 blev succederende byfoged i Hillerød og birkefoged i Frederiksborg rytterdistrikts birk († 1800), *Niels Lottrup*, døbt 25. februar 1724, som var skoleholder 1744—52 i Lindehalle, 1752—56 i Uggeløse på Frederiksborg amt, 1756—82 i Jørlunde og 1782—93, da han døde,

i Veksebo, Grønholt sogn. En tredje af sønnerne *Johan Friederich Lottrup*, døbt 1. april 1729, blev 1762 birkefoged i Kronborg rytterdistrikts birk og 1757 ejer af Slotsmøllen i Hillerød. Han døde 1785. Moderen blev begravet i Vejle 23. februar 1753 (skifte), faderen i Hillerød 25. maj 1757. Formentlig var den *Hans Chr. Lottrup* i Vejle, som 1746 fik sønnen *Mogens* døbt, den senere ejer af Lynderupgård, søn af birkedommer Jens Lottrup. Det var i hvert fald tilfældet med *Hans Lottrup* i Hopballe, Jelling sogn, der 1719 blev birkefoged i *Skovgård birk* efter *Mathias Toppel* og 24. marts 1734 sukcessor i *Grundet birk* efter samme *Toppel*, der da var 80 år gammel og havde afløst Jens Lottrup som foged 1720. Hans Jensen Lottrup døde 17. maj 1751 (begr. 21. maj, hustruen begr. 27. maj s. v.).²³⁾ Deres søn *Jens Chr. Lottrup*, student fra Frederiksborg skole 1764, var medhjælper hos byfoged Lottrup i Hillerød og blev 1780 møller i Karlebo mølle. Byfogedens søster *Maren*, døbt Vejle 28. februar 1734, blev 1769 i Hillerød gift med den senere taksadør ved Toldboden i København, *Søren Schade* (enkekassen).

Efter Niels Hansen Lottrup blev kaptajn *Jørgen Christoffer Due* 14. december 1736 udnævnt til herredsfoged i Nørvang-Tørrild herreder. Han var af en anset adelsslægt og født på Sønderkov i Sydjylland som søn af amtmand på Mors *Jørgen Skeel Due* († 1701) og 2. hustru *Birgitte Reedz*. Den nye herredsfoged havde i sine yngste dage været ved hoffet som page, blev fra 1704 kadet i garden til fods og kort efter fændrik i *Bataillon* *Prins Carl*, som begge var udlejet til England til deltagelse i den spanske arvefølgekrig. 20. marts 1706 gik Due i hollandsk-engelsk tjeneste og deltog i slagene ved Ramelliers 1706 og Malplaquet 11. september 1709, hvor han blev såret.

21. oktober 1709 vendte han tilbage til den danske hær som sekondløjtnant. Han blev premierløjtnant 12. august 1711, men afgang samtidig fra hæren.²⁴) Han må være blevet kaptajn i udenlandsk tjeneste. Thi han førte denne titel, da han 1715 overtog Sønderkov, der imidlertid 1720 blev udlagt til dækning af skatterestancer, hvorefter han formentlig ikke havde noget at leve af. Han døde 10. februar 1740 som *slægtens sidste mand her i landet* og er begravet i Kollerup-Vindelev sogne, formentlig ugift. (»19. februar begravet velbårne kaptajn Due«.) Hvor han boede i sognene kan ikke oplyses.

Efter hans død blev herredsskriver, byfoged *Mathias Hansen* i Vejle († 1745) foged mod at afgive herredsskriveriet til byskriveren i Vejle. Dermed var Nørvang-Tørrild lagt ind under denne købstad.

Den første udskiftning i Hvejsel.

Hvejsel Lundgård blev af H. P. Buch 1737, som foran nævnt, solgt til kaptajn Baltzer Gebhard Linde, der 1733—40 ejede Skovgård. Linde afhændede 2. december 1742 gården til præsten i Hvejsel *Hans Ahrensberg*, og dennes enke Anne Heebo skødede den 2. juli 1749 til *Lars Thistrup*, Egholm mølle i Tørring sogn, der 1745 havde fået amtmandens bestalling som prokurator. Handelen må imidlertid være gået tilbage, og Thistrup fæstede i stedet 1. maj 1750 en jord (3.1.1.1 hartk.), der tilhørte Jelling kirke og sædvanligt fæstedes af ejerne af Faarupgård. Thistrup byggede nu *Skovdallund* på dette areal. Han, der formentlig var fra Grenaaegnen, havde 1737—40 haft stillingen som ridefoged hos grevinde B. M. Reventlow, Brahe-Trolleborg på Fyn, hvor han 1738 blev gift med husholdersken *Sofie Amalie Bagge*. 1741—45 var han

købmand og husejer i København men måtte der overgive sit bo til skifteretten. 1741 blev hans søn, den senere præst *Mads Thistrup* i Store Ring, døbt i Frue kirke. 1752 blev Thistrup birkefoged og skriver i *Skovgaard* og *Grundet birker* efter Hans Lottrup. Han købte Faarupgård 1754, Refstrup og Søndersthoved 1755, men døde allerede året efter (begr. 17. september 1756).

Hvejsel Lundgård solgtes senere (24. juli 1757) af pastor Mandix (7.5.3.1 hartk.) til *Christen Pedersen*,²⁵ der havde været ridefoged på forskellige større gårde i amtet. 1753—57 ejede han Skovgård. Forinden han købte Lundgård, hvor han bosatte sig, havde han afhændet Skovgaard og købte ved auktion på Højgaard 2. august 1757 af de gårde, som Højgaard ejede i Hvejsel by, matr. nr. 4, 5 og 6 (skøde læst 1766). Gårdene matr. nr. 3—7 tilhørte allerede i matrikullen 1688 Grundet, som 1731 fik fælles ejer med Højgaard, der altså nu realiserede de tre. Yderligere erhvervede Chr. Pedersen ved auktion på Refstrup 9. august 1757 også nr. 8 i Hvejsel, som Peder Buch i sin tid havde ejet. Der var ialt 6 fæstere på disse gårde. Det fremgår af skøderne, at der på den tid var stor proces mellem Højgaard, Laage, Agersbøl og pastor Peder Borch i Grejs om skellene og med de møller, der fik vand fra Faarup sø. Møllesagen førtes for Koldinghus birk.

Chr. Pedersen, af *slægten Borgsmitt*, var en bonde-søn fra Vonge, født 1717, og først gift med en datter af *Niels Andersen Vonge* til Donneruplund (begravet 22. marts 1756, 82 år). Chr. Pedersen købte 1760 denne gård af boet. 1787 flyttede han til St. Hestlund, hvor han døde 1797. Han solgte Hvejsel Lundgaard 1763 til en købmand *Henning Ulrik Nees* fra Odense, der året efter overdrog den til prokurator *Andreas Bagger*

i Jelling (begr. i Vejle 21. marts 1795, 70 år gl.). Denne var gift med en datter af Chr. Pedersens svoger, *Anders Nielsen Vonge* (1715—77) til Hastrup. Christen Pedersen afhændede 26. april 1766 på auktion de 4 gårde i Hvejsel (matr. nr. 4—6 og 8) (6 fæstere) til kaptajn *Claus Rodenborg*.

Af skødet 26. april 1766 fremgår det, at der »for et par år siden var sket en del jorders udskiftning og mageskifte mellem disse 6 gårde og Hvejsel Lundgård, som tilforn har ligget i fællesskab med hinanden,« hvorfor Christen Pedersen forpligtede sig til på forlangende af køberen »at skaffe et lovlig bevis og dokumente for eftertiden, hvorudi disse jorders mageskifte er bestående«.

Der foreligger ikke noget dokument herom. Det var først ved plakat 2. august 1786, det blev forbudt at udskifte og magelægge jord uden landvæsenskontorets godkendelse.

Udskiftning og udstykning er altså foretaget, før Chr. Pedersen 1763 solgte Lundgården. Denne angives da at være skyldsæt til hartkorn 7.5.3.2, medens den, da Chr. Pedersen købte den, var 7.6.0.1 hartk. Han havde altså formindsket den med 1 fjdk. 2 alb. hartk. Forinden han fik den, havde pastor Mandix overdraget 1 album hartk. til smeden Peder Didriksen i Hvejsel med ret til årligt at græsse en ko blandt byens køer. Men før pastor Mandix's tid er der altså fra gården afstået 1 skp. 1 fjdk. 1 alb. hartk. Gårdens hartkorn var nedsat fra 7.7.2.0 til 7.6.0.2.

Man ser, at når gårdene kom udenfor godskomplekserne, kunne der ske forskelligt.

Da ejeren af Laagegård *Christian Leth* 1748 havde afstået denne gård — udnævnt til krigsråd 3. december 1749 — flyttede han til Vejle, men købte, som om-

talt, på auktionen 1754 efter præsten Hans Ahrensbergs enke, Anne Heebo, de to kirker i Hvejsel og Givskud. Leth flyttede derefter til Hvejsel, og den 21. marts begravedes hans hustru *Gye Christensdatter v. Essen* her, 45 år gl. Krigsråden jordedes selv i kirken 9. juni 1760, 72 år 9 md. Da han ikke havde andre børn end *Christen Leth* til Hastrupgård, som solgtes 1761, og da denne søn ikke havde livsarvinger, gjorde de 1759 i fællesskab testamente (kgl. konf. 1760), hvorved bl. a. Vejle hospital blev betænkt. Den største del af formuen gik dog over til sønnen, der var blevet udnævnt til kommerceråd 1. december 1752, og da han døde 1762 (begr. i Hvejsel 28. september), arvedes hans formue af hans enke, *Hilleborg Christine Asmussen*, født 16. august 1736, gift i Aastrup, Haderslev amt, 7. august 1753, datter af borgmester Lütge Asmussen i Haderslev,²⁷⁾ og hun fik således bl. a. Hvejsel og Givskud kirker.

Kort efter døde pastor Mandix i Hvejsel, og fru Leth kaldte da (kgl. konf. 18. marts 1763) en broder til sin unge pige Anne Elisabeth, *Johannes Monrad*, der iøvrigt i nogen tid havde boet hos hende i Hvejsel tillige med søsteren. Deres fader og fru Leths morfader var brødre.

Fru Leth, der kun var 28 år, må være blevet ked af den enlige stand og giftede sig 2. juni 1764 i Hvejsel kirke med den tidligere kaptajn i Ribe stifts nationale regiment til fods *Claus Rodenborg*.²⁸⁾ Han var født 1727 i Horsens og var i og for sig et lige så godt parti som hun. Hans fader, rådmand Hans Rodenborg († 1741), var byens rigeste mand. Hele familien Rodenborg var meget bemidlede. Kaptajnens fætter på fædrene side var den rige godsejer *Jochum Rodenborg*, der tog sin moders familienavn. Faderen var

købmand Hans Høgsbro. Jochum adledes under navnet *de Lichtenhjelm* og var gift med *Bodil de Lichtenberg*, en datter af den store købmand og bankier i Horsens, *Hans Christensen Tonboe*, († 1740), hvis eneste søn *Gerhard*, der adledes *de Lichtenberg*, ejede adskillige herregårde, også Engelsholm.

Kaptajn Rodenberg havde først været gift med en datter, *Anne Marie*, f. 1707, af landsdommer *Mathias Poulson* til Søbygaard.²⁸⁾ Hendes første mand, gods-ejer *Chr. Linde* til Bækmark og Ulsø ved Lemvig, døde 1753. Han var sønnesøn af den eventyrligt rige Holste-brokøbmand *Chr. Linde*, der ejede 7 herregårde. Bækmarkmandens søn, der også hed *Chr. Linde*, ejede fra 1754 Engelsholm, som han havde fået ved at ægte *Gerhard Lichtenbergs* datter *Gedske*, og da hans moder 5. januar 1757 (Vejle) ægtede Rodenberg, oprettede *Chr. Linde* og *Gedske Lichtenberg* en kontrakt med moderen, hvorefter hun årligt skulle have 1600 rgd., en meget betydelig sum, og beholde sit og den første mands fællesbo. Disse mennesker var så rige. Derefter oprettede *Anne Marie Poulson* et fællestestamente med Rodenberg.

Imidlertid døde hun allerede 1761 (begr. Ebeltoft 4. november), og Rodenberg var altså enkemand, da han kom til Hvejsel.

Han fik ved sit ægteskab i Hvejsel bl. a. rådighed over begge kirker og deres jorder. Leth'erne har vel boet i et af de 5 huse, der lå ved kirken i Hvejsel. Rodenberg har antagelig straks efter sit bryllup begyndt opførelsen af det hus, der senere kaldtes *Hvejselgård*. 1775 var det 53 fag langt, altså meget betydeligt. Han købte dertil enemærket matr. nr. 12, som præsterne i mange år havde haft i fæste. 1763 var hans regiment imidlertid blevet ophævet, og da han

1765 kom til en ny afdeling, fik han garnison i Holsten. Hans tjeneste kan have hindret ham i at passe sit landbrug her i Vejleegnen. Imidlertid købte han, som vi har set, 1766 de 4 gårde i Hvejsel, som Christen Pedersen havde haft. 1768 satte prokurator Andreas Baggers fuldmægtig Ole Mørch Hvejsel Lundgaard til auktion, og den købte Rodenborg ligeledes. Men derved og ved andre handler kom han i gæld, og hans hovedkreditor, boet efter apotheker Godtfried Schmidt i Horsens, stamfader til den adlede familie *von Schmidten*, krævede sit lån betalt og tog dom over ham ved højesteret. Den 15. juli 1775 kom alle Rodenborgs gårde da til auktion.

En gammel forpagter, *Fr. Vilh. Fahrenheit*, der netop var ved at sælge en herregård, Ingvorstrup ved Grenaa, og havde penge ledige, købte det hele og bosatte sig på Rodenborgs nye hus. Arvingerne efter apothekeren i Horsens fik godt nok deres tilgodehavende.

Rodenborg og hans kone flyttede til Lindeballegård i Lindeballe sogn. 1790 tog han sin afsked fra hæren med oberstløjtnants karakter, men døde samme år i byen Slesvig.

Fahrenheit gjorde imidlertid hurtigt sine penge i Hvejselgårdene fri. Han solgte allerede 13. juli 1776 Hvejsel Lundgaard til godsforvalter *Hans Bagger* fra Fyn, og 19. december 1777 satte han de øvrige gårde og kirkerne til auktion. Matr. nr. 4—6 og 8 i Hvejsel samt Givskud kirke købtes af *Just Fr. Wodschou* (skøde læst 1778), der på denne tid erhvervede også Stovgård gods, medens Hvejselgård og Hvejsel kirke med kirkejorderne gik til *Fr. Chr. Lang*, amtsforvalter i Ringkøbing, som af en eller anden grund havde øje på disse ejendomme (skøde læst 1780). Hvejselgård

nævnes her for første gang ved dette navn. Fahrenheit havde nedrevet de 10 fag, så der kun blev 43 tilbage. Han har syntes, at Rodenborgs bygninger var for store. 1780 købte Lang som nævnt foran på fru pastor Mandix's auktion også de to sognes kongekvægtiende og et hus.

Godsforvalter *Hans Bagger*,²⁹⁾ der 1776 blev ejer af Hvejsel Lundgård, gav 800 rgd. for den, medens Fahrenheit på auktionen året før kun havde givet 386. Rodenborgs vanskeligheder skyldtes mest, at han måtte overlade sine kreditorer de ejendomme, han havde samlet, uden at få tid til at ride stormen af. Bagger († 1797) var en af tidens dygtigste landmænd, forvalter over godserne Brahesholm, Skovgård og Krænkerup på Fyn. Han blev 1782, efter at have taget juridisk embedseksamen, herredsfoged i Baag og Vends herreder, hvori disse godser lå. Han var en god Jyde, født 14. maj 1734 i Madum sogn ved Holstebro som eneste søn af ejeren af Madum Kjærgård, Chr. Jensen († 1788) og Maren Hansdatter Bagger († 1772). Faderen fik senere en gård i Husby sogn og var ved sin død birkefoged i Timgårds birk. Hans Bagger erhvervede Lundgård til sin svoger *Johan Frederik Rømer*, hvis søster Eleonora Hedvig var hans første kone, som han ægtede 5. juni 1767 i Gamtofte sogn ved Assens, hvor han var foged på Brahesborg, og hun var husjomfru. Hun døde dog allerede 1. november 1777. Hun var datter af præsten *Niels Sørensen Rømer* i Stovby-Hornum i Bjerger herred,³⁰⁾ hvor en søster til hende blev præstekone, og hvor en datter af Bagger senere var gift med præsten *Laur. Momme*.

Da Hvejsel Lundgårds udbygninger brændte 1780, fik Rømer 12. september 1780 den sædvanlige skattefrihed i 2 år. 1781 solgtes som foran nævnt en del af

gårdens hartkorn (1.1.0.0) til Hans Pedersen Buch tillige med 10 fag hus.

Fr. Chr. Lang, som bosatte sig på Hvejselgård, var mangeårig godsforvalter på Lindenberg gods, før han blev amtsforvalter, og følte sig ilde tilpas i denne sidste stilling. Navnlig syntes han, at gagen var for ringe, hvorfor han 1777 søgte sin afsked.

Hvejsel bys anden udskiftning.

Den 5. juli 1783 begærede 3 gårdmænd i Hvejsel, de to selvejere Rasmus Jensen og Niels Jensen samt fæstebonden Niels Henriksen, i en ansøgning til rentekammeret at få deres gårde udflyttet, hvad blot en enkelt lodsejer havde krav på. Landinspektør *Simon Lauridsen Bie* anbefalede andragendet, og den 16. oktober 1783 godkendte beboerne hans forslag til udskiftningen.

Det kort, der lagdes til grund for denne, eksisterer endnu, men er anvendt som det ældste kort til den nugældende matrikul af 1844 (original nr. 1), der for Hvejsels vedkommende blev optaget 1825. Denne plan fra 1783 viser kun gårdene og synes tegnet, som man ønskede, forholdene skulde være *efter* udskiftningen og efter udflytningen. Husene i byen er ikke markeret, skønt der har været flere. 1798 siger pastor Geltzer f. eks. i et indlæg til Danske kancelli, at der på kirkejorderne fandtes dels de gårde (også udeladt på kortet), hvor de to præstegårdsforpagtere boede, dels 5 længer hus, »hvoraf adskillige familier, som har lejet samme med indhegnede haver af forrige præst (Monrad), og som har stået der i over 60 år.«

På den her gengivne skitse af kortet 1783 er kun medtaget gårdenes beliggenhed før udskiftningen. Præstegården og dens mark er indtegnet efter et sær-

ligt kort i Matrikulsarkivet, som er udarbejdet 1819 af præstens søn Laurids Geltzer som eksamensopgave.

Udskiftningen 1783 medførte bl. a., at Hvejselgård, der ikke er på kortet, fik en del af toften til den nordligste gård på vejens østside. Samtidig gjordes de 4 (6) gårde, der tilhørte Stovgård, lige store i hartkorn, men man har altså det gamle hartkorn for disse gårde endnu 1783, og derved kan de identificeres med matrikulen 1688.

Landvæsenskommissionens udskiftning 1783 er iøvrigt aftrykt i *Knud M. Hove*: »Hvejsel sogn«.

Det ses deraf, at den gård, der på vejens østside på kortet ligger sydligst, og som tilhørte Hvolgård, fæster Søren Jacobsen, efter hartkornet (7.3.3.2) er gl. matr. nr. 2. Den ældste Lundgård, der havde gl. matr. nr. 1, har altså ligget syd derfor.

Tæt nord for Søren Jacobsens gård lå 1783 selvejer Rasmus Jensens gård (3.3.2.½ hartk.) og Rasmus Jacobsens gård (samme hartk.). De er tilsammen matr. nr. 3 (1688: 7.7.0.1 hartk.). Sammenbygget dermed er Jens Jacobsens og Jørgen Mikkelsens gård, nr. 4 (7.2.2.2 hartk.), der 1783 hørte under Stovgård. Matr. nr. 3 var 1783 formindsket noget. Dens hartkorn forekommer uændret i skøder på Højgård inden auktionen 1757.

Den nordligste gård på den østlige side af vejen tilhørte 1783 ligeledes Stovgård, fæstere Jørgen Kusk og N. Henriksen, og er efter hartkornet (8.0.0.1) matr. nr. 5, den eneste, der lå ved kirken (i Nederhvejsel), medens de øvrige gårde »lå på et bjerg«. Nummereringen af gårdene er altså 1688 begyndt fra syd, medens nummereringen nu (1844) med præstegården i spidsen begynder fra nord.

Forinden udskiftningen erhvervede Lang Rasmus

Jacobsens gård og udstykkede den i adskillige parceller. Denne gård købte pastor Peder Borch i Grejs 1766.

Ved udskiftningen 1783 lå *vest* for vejen og nord for Lundgård Stovgårds ejendom, fæster Jens Nielsen, (3.6.3.2). Det er matr. nr. 6.

Nr. 7 i matr. 1688 var et mindre boel (1 skp. 2 fjdk. hartk.) og synes forsvundet inden 1783, vel i 1760'erne. Det ejedes 1757 af Højgård. Gården nord for nr. 6 tilhørte ligeledes Stovgård og var 1783 bortfæstet til *Markus Nielsen* (3.2.2.1 hartk.). Det var nr. 8. Vejen fra byen mod vest blev 1783 afsat mellem Jens Nielsen og Markus Niensens ejendomme.

Matr. nr. 9 (3.4.1.1 hartk.) synes 1783 helt forsvundet. Endnu 1711 tilhørte den Haraldskjær.

Nr. 10 var som omtalt gået op i Lundgården. Præstegården var 1688 nr. 11. Nr. 12 og 14 er de tofter, som præsten havde fæstet, og hvoraf nr. 12 1765 blev til Hvejselgård. Nr. 15 var degnens jord og nr. 16 kirkens (1.0.2.2 hartk.), hvorpå præstegårdsforpagterne boede. Nr. 13 er Hallundtoft.

Hvejsel bygade, der var temmelig bred og 1688 regnedes med til græsningsarealerne (vurderet til 12 lam), blev udskiftet mellem de tilstødende lodder ved en ny landvæsenskommissionsforretning 1786.

Lang blev efterhånden træt af sine gårde og købte 1791 en parcel af Refstrup hovedgård. Han byggede der *Lille Refstrup* i Gadbjerg sogn, fordi, som han udtalte, da han 1792 søgte om tilladelse til at udstykke Hvejselgård⁸¹) (nu 4.1.1.2½ hartk., efter at han 1781 havde tilkøbt ¼ gård): Bygningerne på Hvejselgård var for store for en ejer af bondestanden og for små for en udenfor denne stand. Han klagede også over sin alder (f. 1724) og synes at have været lidt forvirret.

Rømer, der 4. juni 1781 havde fået skøde af Bagger

på Hvejsel Lundgård, afhændede denne 30. juni 1788 til *Knud Jørgensen*, der blev sognefoged og 1797 udstykkede den i 5 ejendomme, hvoraf sønnen Chr. Knudsen fik den ene. Rømer købte derefter Stærkjær i Gjerning sogn ved Langaa og døde der 13. august 1798, 56 år gl. Han var gift med en datter fra en af gårdene i Sandvad, Hvejsel sogn.

Salget af kirkejorderne.

Under bestræbelserne for at afhænde sine ejendomme i Hvejsel blev Lang den ufrivillige medspiller i et drama, der iscenesattes af den tidligere ejer af Haughus i Jelling sogn, *Marcus Nicolai Monrad*.³²⁾ Denne, der var en præstesøn fra Ødum ved Randers, f. 16. januar 1746 og student fra Århus skole 1765, blev 1777 gift med enken efter skovrider *Morten Bøeg* på Haughus *Antoinette Pedersdatter Kruckow*. Monrad var en god ven af Lang, der som nævnt fra 1791 boede på L. Refstrup. 1793—96 ejede Monrad Vellinggård i Smidstrup sogn ved Kolding, købte 1796 Kyø i Limfjorden, som han »slagtede« (hvis gods han frasolgte). Året efter afhændede han gården igen, forpagtede 1796 herregården Halkjær og købte 1797 Skerrildgård ved Horsens, hvor han døde 29. januar 1808 som en meget formuende mand. Boets overskud var 25.586 rgd.

Monrad og Lang var i første halvdel af 1795 i forhandling om, at Monrad skulle købe Hvejselgård og kirken for 8500 rgd., at betale i Viborg snapsting (12.—24. juni). Købet gik dog aldrig i orden, og pengene betaltes ikke. Alligevel udstedte Monrad som befuldmægtiget for Lang den 15. august 1795 købekontrakt til beboerne i Hvejsel sogn på kirken. Skøde udstedtes 10. juni 1796 (læst januar 1798). Købesummen var 3763 rgd. Givskud kirke var 19. juli 1791

på auktion af Stovgård solgt til Givskud menighed (skøde læst 1793), hvad naturligtvis gav Hvejselboerne lyst til også at købe deres. Om Monrad har haft nogen fuldmagt fra Lang, er måske tvivlsomt. Lang havde bistået beboerne i Givskud med ordning af deres kirkekøb. Men sin egen kirke, Hvejsel, pantsatte han så sent som 26. maj 95, og han søgte 9. maj 1795 rentekammeret om tilladelse til at sælge Hvejsel kirkejorder (2.7.2.2 hartk.) til hvem som helst og opnåede denne tilladelse gennem kancelliet 8. april 1796, idet dog bestemtes, at købesummen skulle båndlægges til fordel for kirken.

Men værre for Monrad end disse dispositioner over Langs gods var det, at han, som det senere viste sig, uden Langs vidende, men i hans navn havde udstedt skøde til kongen på kaldsretten til kirken mod, at præsteembedet i Hvejsel blev givet til Monrads svoger, *Peder Pedersen Geltzer*, der dengang var kapellan i Grenå.³³) Den 7. oktober 1796 udnævntes Geltzer til præst i Hvejsel, idet den tidligere præst Monrad af godsejer H. H. Lütthichau blev kaldet til Øster Snede. Kaldets årlige indtægt var da 420 rgd. Geltzer, der var født 24. juli 1767 i Hejls, dengang i Slesvig, som søn af operatør Andreas Pedersen og hustru Karen Jørgensdatter, blev ved sin ansættelse i Grenå gift med *Jacobine Faaborg Hyllerup* (f. 3. april 1768), datter af bager Johannes Lauridsen Hyllerup og Else Cathrine Faaborg i Odense. Marcus Monrad var i sit andet ægteskab gift med hendes søster *Anna Mathea* (f. 1765).

Den 16. september 1796 blev skødet til kongen tinglæst ved Nørvang-Tørrild herreders ret (læst ved landstinget august 97), og der opstod derefter stor bevægelse i Hvejsel, hvor beboerne som sagt også havde fået skøde på kaldsretten. Lang erklærede, at skødet

til kongen var falsk, og at han slet ikke kendte Geltzer. Men sognemændene troede ham ikke og truede med retssag. 15. november 1796 fik Lang bevilling til fri proces. Sognemændene benyttede lejligheden til at få Langs bevilling til at sælge kirkejorderne overført til sig, hvilket skete ved kgl. resolution 24. august 1798. Sognemændenes ledere i denne sag var sognefoged Knud Jørgensen, Hvejsel Lundgård, og Chr. Bertelsen i Ildved.

Lang har åbenbart trods alt følt sig modløs og trykket overfor Monrad, som sagde, at Lang selv havde underskrevet skødet, men blot ikke kunne huske det, og først et år efter, at Geltzer oktober 1796 var kommet til Hvejsel, mandede Lang sig op til at skrive til kancelliet — den 24. oktober 1797 — at han ikke havde udstedt skødet til kongen.

Ved skøde af 18. juni 1796 havde Lang solgt Hvejselgård til landmand *Chr. Aug. Pedersen* tilligemed den del af kirkens tiende, der faldt på gården, og tillige tienden af hele Ildved by (læst landstinget juni 1797). Købesummen var 4501 rgd., men det er ikke usandsynligt, at Monrad har ordnet dette salg bag Langs ryg.

Da kancelliet fik Langs erklæring om skødet til kongen, satte øvrigheden sig naturligvis i bevægelse,³⁴⁾ og den 27. marts 1798 udnævntes byfoged *Hans Mossin Lange* i Vejle og birkefoged *Johan Meden*, Grundet birk, en skoleholdersøn fra Vejle, til som kommission at pådømme en sag mod Lang. Prokurator *Vilhelm Spies*, Vejle, den senere byfoged, blev aktor.

Kommissionsdommen gav Lang ret til at fri sig for skødet ved ed, men sagen appelleredes af kancelliet til højesteret, hvor højesteretsadvokat J. L. Rottbøl mødte som anklager og højesteretssagfører C. B. Brorson som forsvarer. Højesteret stadfæstede den 5. januar 1799

kommissionens dom, og Lang aflagde derefter ed på, at han ikke havde underskrevet eller givet fuldmagt til at underskrive skødet til kongen. Kommissionen beordredes derfor til at rejse sag mod *Monrad*, og da denne dom også ankedes til højesteret, faldt der først en afgørelse her 10. november 1804.

Kommissionsdommen havde idømt *Monrad* en bøde på 100 rgd. til lige deling mellem de fattige i Vejle og Gadbjerg sogn, hvilket sidste sted Lang boede på L. Refstrup, og hvor han iøvrigt døde 20. april 1799. Dommen havde endvidere forpligtet *Monrad* til inden 3 måneder under en daglig mulkt at skaffe kongen et ægte skøde eller betale erstatning efter uvildige mænds skøn. Der forbeholdtes desuden videre tiltale mod *Monrad* for hans påtegning og underskrift af skødet på Hvejselgård af 18. juni 1796 til Chr. August Pederesen. I sagsomkostninger pålagdes det *Monrad* at betale 200 rgd. til kommissærerne, 150 rgd. til aktor og 75 rgd. til kommissionsskriveren. Endelig fik Spies en bøde på 10 rgd. og *Monrads* sagfører, højesteretsprokurator Chr. Klingberg, en bøde på 30 rgd. for forhaling af sagen.

Højesteret forhøjede *Monrads* bøde til 1000 rgd., der tillagdes Vor Frelzers kirke i København. Omkostningsbeløbene stadfæstedes. Højesteret lod derimod alle bestemmelser om skødet bortfalde, da bønderne som upriviligerede efter Danske lov 5-3-20 var afskåret fra at udøve kaldsretten. Iøvrigt fremhævedes det, at Geltzer efter bispens udtalelse havde stået til en forfremmelse som den skete, selv om tilbudet om skødet på kaldsretten ikke var fremkommet. Retten var åbenbart lidt flov over historien.

Monrad søgte to gange om nedsættelse af bøden eller om henstand, men fik afslag.

Pastor Geltzer var på et vist tidspunkt mistænkt for at have været i ledtog med Monrad, og der beordredes tiltale mod ham, men mistanken stadfæstedes ikke.

Derimod havde Geltzer en anden sag.

Et års tid efter, at han var kommet til Hvejsel, skrev han til kancelliet³⁵ og gjorde opmærksom på, at nogle af de kirkejorder, som Lang havde fået tilladelse til at sælge, var henlagt til kirkens forsyning med brød og vin og bortfæstet til de tidligere præster i dette øjemed, hvad bispen bekræftede. Geltzer henstillede, at Lang ikke fik tilladelse til at sælge disse jorder. Imidlertid afslog kancelliet dette andragende, og da Geltzer gentog sin henstilling både i marts og oktober 1798, resolverede kancelliet 13. oktober, at præsten skulle fritages for at holde brød og vin, og at denne pligt fremtidig skulle hvile på kirkejerne.

Derimod rejste Geltzer ikke krav om nogen ordning for Givskud kirkes vedkommende. Kirkejerne i Givskud, som nu var sognemændene, havde hidtil betalt 2 rgd. om året til brød og vin, men har formentlig hævdet, at jorderne i Hvejsel skulle betale også for Givskud. Geltzer afviste da Trinitatis søndag 1798 (3. juni) og den følgende søndag — altså før kancelliets afgørelse vedrørende Hvejsel — altergængerne i Givskud fra Nadveren med den begrundelse, at kirkejerne ikke havde skaffet brød og vin til stede.

Kancelliet beordrede ham derfor tiltalt, »da hans forhold for en ringe indtægts skyld er så dristigt og uværdigt, at den alvorligste irettesættelse ikke kan veje op mod den forårsagede forargelse.«

Geltzer blev dømt ved provsteretten, hvor kapellanen i Vejle *Svenning Severin Hougaard* var aktor, til at gøre afbigt overfor menigheden.

Da Geltzer påankede dommen til landemodet, pålag-

des der ham ved dettes kendelse 18. november 1800 yderligere en bøde på 2 rgd. for hver søndag, han havde afvist altergæsterne. Men de store omkostninger, som provsteretten havde pålagt Geltzer, blev dog nedsat fra 135 rgd. 5 mk. 2 sk. til dommerne til 65.5.8, og aktors salær ændredes fra 72 rgd. 2 mk. 6 sk. til 40.2.6. Men så kom til yderligere et salær på 22 rgd. 3 mk. 12 sk. til aktor for landemodet, præsten *Hans Aggerup Olivarius* i Velling, så præsten mistede omtrent 4 måneders indtægt foruden egne sagsomkostninger.

Ved auktion 29. marts 1800 solgte sognemændene i Hvejsel endelig kirkejorderne (2.1.2.2 hartk.) til pastor Lorents Stahlknecht i Nykirke for 1325 rgd. og fik 1803 kancelliets bevilling til at lade tienden følge med mod en forhøjelse af købesummen med 56 rgd.

Endnu skal oplyses, at Lang den 4. juni 1796 havde solgt kongekvægtienden af Hvejsel og Givskud kirker til N. E. Schmidt, hvad havde interesse, fordi der kort efter kom nye lovbestemmelser om ydelsen af tiende. Lige til denne afgift blev ophævet 1903 af det første venstreministerium, var den i alle sogne en kilde til strid mellem bønderne og tiendeejeren.

HENVISNINGER

Der henvises en gang for alle til matriklerne 1661, 1664 og 1688, til skattelister, landstingets skødeprotokoller, Wibergs alm. præstehistorie og til kirkebøgerne. Pengene er 1 rigsdaler = 6 mark à 16 skilling, nominelt = 3 kr. 20 øre i vor mønt. Købekraften var dog betydeligt større. 1 sletdaler er 4 mark à 16 skilling.

1) Århus og Ribe stifters renteskriverkontor, kgl. resolutioner nr. 179.

2) *Bertel Jensen Dons*, f. Vejle 1. december 1688, søn af Jens Bertelsen Dons og Drude Malene Stilmacher, hvis fader var tolde i Vejle. Student 1705 fra Sommersted skole, cand. theol. 18. marts 1709, gift 20. august 1720 m. Maren Stauning, stiftatter af præsten Peder Hansen Billeschou i Engom, boede 2 år i Har-

resø, Givskud sogn, 1722 degn i Hvejsel; degneboligen brændte 19. januar 1725 (præsten Hans Ahrensberg indberetning til bispen).

3) Nørvang herreds tingbog 1664 5. november. *Poul Nielsen Villebøl* aflagde ed 1686 (»Danske samlinger« IV. bd.).

4) Trykt udgave af kronens skøder. Skøde på kirken 1688 til Margrethe Elligers. Hvejsels kirketienende var 27 tdr. 4 skp. hartk., kongetienden lige så meget.

5) Rentekammeret C. A. a VI nr. 2: Kommissionsakt over Koldinghus amts kirker 1703.

Peder Buchs forældre.

6) Andet jyske nationale rytterregiments regnskab.

7) Militære regnskaber V — e — 28 nr. 1, Koldinghus Lens regnskab.

8) Elbo, Holman og Brusk herreds tingbog 1692 14. juni.

Slægten fra Børkop mølle.

9) Tørrild herreds tingbog 1671 1. april.

10) Elbo-Brusk herreds tingbog 1700 22. juni og 25. august, 1701 23. august, 1703 4. december, 1707 12. juli, 1708 31. juli og 1722 27. maj.

Peder Buchs børn.

11) Århus og Ribe stifters renteskriverkontor, kgl. res. nr. 177 16. juli 1743, nr. 183 b 16. juli, nr. 245 27. juli 1743. Renteskriverkontorerne, diverse f. Jyllands vedk.: Breve og dok. angående kgl. slotte og gods 1680—1873, IV.

12) Danske kancelli, 1. departement, indlæg til brevbog nr. 2483 14. september 1816.

13) Nørvang h. tingbog 1671 5. december.

14) Rasmus Sørensen: »Mit levnedsløb« (1847), Svendstrup: »Grenaa« A, s. 247.

15) Viborg landstings dombog 8. januar 1649.

Præsterne Ahrensberg.

16) Carl Lindberg Nielsen: »Varde bys historie«.

17) »Jyske saml.« VIII.

18) Tørrild h. tingbog 1678 24. august.

19) Nørvang h. gejstl. skiftepr.

20) »Persh. tidsskr.« 1953.

Herredsfogeder i Nørvang herred.

21) Nørvang h. tingbog 1667 24. sept., jfr. 1669 28. sept.

22) Otto Fr. Ahrens: »Gejstligheden i Slesvig og Holsten«.

23) *Skovgaard* fik birkerettighed 1674, da brødrene Marselis oprettede grevskabet Løvenholm, hvortil Skovgaard hørte. Den første foged var *Peder Christensen Skive*, der var fæster på Keldkær til 1665, da han ægtede Karen Christensdatter i Hopballe, enke efter Jørgen Nielsen (Tørrild h. tingbog 1668 19. de-

ember og 1671 3. juni). Han kaldes birkefoged endnu 1710, da han var 85 år gammel, men fulgtes året efter af *Matthias Toppel*, som blev afsat 1719 til fordel for *Hans Lottrup*. Skriver ved birket var *Anders Andersen*, derefter sønnen Peder A. og hans søn Anders P. († 1732) i Harresø. 1732 26. marts blev *Chr. Henr. Ibsen* skriver. Birket ophævedes 1757 efter Thistrups død.

I *Grundet birk* var *Jens Christensen* foged 1678, en af de under krigen 1675—79 fordrevne skåninger. Han var enkemand 1699 og blev 10. maj 1706 afløst af *Jens Hansen Lottrup* (kgl. konfirm. s. å.). Da denne døde 1720, blev *Matthias Toppel* hans efterfølger, og 24. marts 1734 udnævntes fogden i Skovgaard birk *Hans Jensen Lottrup* til medhjælper. Toppel var da ungefær 80 år, og Lottrup havde nu begge birker.

24) Hirsch: Dansk-norske officerer 1648—1814 (håndskrift p. d. kgl. bibl.).

Den første udskiftning i Hvejsel.

25) D. E. Rugaard: »Fremragende danske bønder« s. 128—30, g. 2/ Anna Pedersdatter Hauge.

26) Hirsch: Dansk-norske officerer, J. K. Jensen: »Blade af Horsens købstads historie«.

27) »Persh. tidsskr.« 9, 5.

28) »Persh. tidsskr.« 3, 4.

29) Stamtavle af Lengnick.

30) Ewald Tang Kristensen: »Almanakoptegnelser« (1918).

Hvejsel bys anden udskiftning.

31) Rigsarkivet, landvæsenskontorets journalsag 706/1800.

Salget af kirkejorderne.

32) Giessing: »Jubellærere«, bd. III, s. 204, skifteakt i højsterets arkiv 1810.

33) Monrad havde allerede 19. september 1795 i Langs navn søgt om at få embede til Geltzer mod at give skøde på kaldsretten til Hvejsel kirke, hvad han fik tilsagn om ved kgl. res. i kancelliet 15. januar 1796.

34) Korrespondancen herom, se kancelliets supplikprotokol og brevbog. Hele sagen findes i kommissionsakten ved højsterets sag: 10. november 1804 nr. 147. Geltzer: Enkekassen.

35) Supplikprotok. 8 O nr. 3238 og 3239 (21. novbr 1797) m. m.

Foged i *Tørrild herred* og *Jelling birk* blev efter Søren Lassens død *Oluf Thomsen*, Hopballe (udn. 4. august 1663), der havde været skriver siden 1656, da han ægtede den da afdøde skrivers, *Frederik Jacobsens*, enke Ida Thomasdatter. Han fik 1663 5. oktober også stillingen som delefoged, idet han fortrængte Jørgen Nielsen, Vork, Nørup sogn, senere i Riis, Givskud sogn (tingbog 23. februar 1664). 1666 søgte han også at fortrænge fogden i Nørvang herred Jens Lauridsen, idet han påstod, at denne hverken kunne læse eller skrive. Jens L. søgte

derfor om at måtte afstå bestillingen til sin svoger Otte Knudsen (jydske reg. nr. 53—55). Oluf Thomsen var meget ilde anskrevet og kunne ikke opnå kgl. konfirmation på sin udnævnelse ved kongeskiftet 1670, hvorfor tidligere ridefoged på Bøvling *Jens Eskesen* fik udnævnelse 30. september 1672, idet han anførte, at han havde lidt meget under krigen, men da han til stadighed opholdt sig i Skåne, søgte *Matthias Bannermann* om stillingen og udnævntes 22. april 1673. Fra 6. juli 1672 fungerede *Peder Chr. Skive* i dommers sted. Efter sammenlægning af herrederne 1687 blev *Bannermann* prokurator.

Til skriver i Tørrild herred og birket udnævntes efter Oluf Thomsen *Jørgen Folmersen* 1663. Han afløstes 2. januar 1668 af *Otto Sørensen Sierslev*, som også var skriver i Jerlev herred og boede i Vejle.

Oluf Thomsen tog sit skudsmål på tinget 28. marts 1668, vistnok fordi *arveprins Christian* afskaffede stillingen som delefoged. 26. februar 1670 havde Thomsen retssag med præsten *Søren Christensen Svenstrup* i Kollerup, fordi Thomsen var trængt ind i dennes hus nogle dage før. Han ville registrere boet efter den mangeårige ridefoged på Hvolgård *Mads Rasmusen*, der var død hos præsten. Den afdødes svoger (svigersøn?) var præsten *Ulrik Chr. Helt* i Ring-Herning. Thomsen var som de andre fogeder en tid også ridefoged (på Søndersthoved) og optrådte 7. maj 1667 på Nørvang herreds ting som sagfører for ejeren af Søndersthoved, oberst *Johan Liebreich (Henschel)* († 1671), der havde stor retssag med ejeren af Donneruplund *Alexander Grubbe* om, hvem af dem der havde ret til at stå i den øverste kirkestol i Give kirke. Da Thomsen ikke fik sit salær, der var stort nok, som det fremgår af tingbogen, sag-søgte han 14. juni og 8. august 1671 Liebreichs enke *Helene Gütetern* til betaling af regningen.

Kort efter flyttede Thomsen til Stivel, hvor han ejede 3 selvejerbol. Også der havde han sag 23. september 1676 og mødte igen i retten 22. september 1677 i anledning af et mellemværende mellem hans kone og den nyligt afdøde jomfru *Anna Munk* til Haraldskær.

Enken efter *Peder Mund* til Merringgård († 1664) *Anne Sofie Friis* boede 1665—80 i Jelling, hvor hun anden gang var gift med bonden *Peder Christensen*. Denne købte 1665 en gård her af kaptajn *Jonas Jonassen*, der som kompagnifører i Laurids Powisch's regiment havde deltaget i Københavns forsvar 1659 og var blevet aftakket 1661 (se »Persh. tidsskr.« 1953 og J. Heltoft i »Vejle amts årbøger« 1921).

EN PRÆSTESKÆBNE

Af *H. P. Berthelsen.*

Forældrene.

Den 15. Juni 1697 beskikkedes *Hans Jørgensen Seidelin* til Sognepræst for Ovsted og Taaning ved Skanderborg. Kort efter giftede han sig med sin Formands Enke, *Anna Faber*. Medens Overleveringen om hende kun har det at fortælle, at hun var »en ferm Kone«, der opnaaede en høj Alder, ved den en Del mere om Hr. Hans Seidelin. Han var høj og anselig af Person og stærkere end nogen anden paa Egnen. Da han dertil var »særdeles munter og takkelig i Omgang« og kunde taale Tidens Nationaldrik, Brændevinen — en halv Pot mærkedes ikke paa ham — var han god at have med ved Bøndernes Gilder, ikke alene saa længe det gik sømmeligt til, men ogsaa naar det begyndte at blive for livligt, da kunde han holde de urolige Gemytter i Ave, selv den stærke Smed fra Tehstrup maatte bøje sig for Præstens Kæmpekræfter.

Evald Tang Kristensen fortæller i »Jydske Folke minder«, at nogle Karle fra Taaning Sogn engang var kommet i Kast med nogle Tyskere i Skanderborg, som de ikke kunde staa sig for. Da maatte Hr. Hans træde til. Med de Ord: Der var Præsten, og her er Manden! kastede han Præstekjolen og greb Tyskerne den ene efter den anden og kastede dem ud gennem Døren. Bagefter advarede han Karlene imod at give sig i Lag med Tyskerne en anden Gang.

Slaas og drikke kunde han altsaa til Gavns, men Overleveringen siger, at »han drak sig aldrig paa Kant«

og tilføjer, at han kunde ogsaa prædike. Det mente Biskop Hygom af Aarhus ogsaa, da han efter en Visitats i 1739 gav ham det Skudsmaal, at han besad gode Gaver til at føre Ordet.

B a r n- o g U n g d o m.

Dette Præstepars ældste Søn, *Jørgen Hansen Seidelin*, om hvis tragiske Skæbne der i det følgende skal berettes, fødtes i Sneptrup Præstegaard i Ovsted Sogn i Marts Maaned 1698. Sammen med sine yngre Brødre blev han undervist hjemme, indtil han var gammel nok til at blive sendt i Latinskolen i Horsens, hvorfra han i 1720 blev Student, 22 Aar gl. Efter et Aars Ophold i Hjemmet kom han til Universitetet i København, hvorfra han allerede i 1722 blev teologisk Kandidat med Laudabitem. Aaret efter blev han, 25 Aar gl., residerende Kapellan hos sin Farbroder, Nichel Seidelin i Skanderborg. Her blev han i 1724 gift med den 23 aarige *Clara Gyberg*, Datter af Krigsraad og Regimentsskriver Christian Gyberg i Skanderborg, en Mand, hvis Formue af Samtiden vurderedes til en Tønde Guld, erhvervet ved Handel med Jordegods og Korn. Da Jørgen Seidelin saa den 31. Januar 1727 blev udnævnt til Sognepræst for Eltang-Vilstrup ved Kolding, det fedeste Sognekald i Vejle Amt, kan man godt sige, at han havde haft en straalende Karriere. Fremtiden laa lys og lovende foran den unge Præst.

D e n n i d k æ r e P r æ s t.

Han viste sig straks som en tjenstivrig og myndig Hyrde for sine Sognebørn. Det fik Strandhuse Fiskerne ved Kolding Fjord at mærke. Da han opdagede, at de undertiden tog ud paa Fiskeri i Stedet for at komme i Kirke, meldte han dem til den verdslige Øvrighed for Helligbrøde, og de maatte betale Mulkt for deres For-

seelse. Saa lærte de vel at komme i Guds Hus, saadan som Loven bød.

Og da han fik at vide, at Peder Ulf var kommen sin Halvkusine for nær, anmeldte han ham for at have indladt sig med en Pige, som han efter dagældende Lov var for nær beslægtet med, og det fik Peder Ulf 3 Aar ved Skubkarren for. Ogsaa sin Stilling som Sognepræst værnede han om, hvis han mente, at nogen kom den for nær. Da Kirkeinspektør, Krigsraad Niels Morville til Brantberg, i 1729 sigtede ham for i Annexkirken i S. Vilstrup at have brugt »et Natt- og Sengebækken« som Daabsfad, mobiliserede han omgaaende en Provsteret, der frikendte ham, og Hr. Morville maatte æde sin grimme Beskyldning i sig igen.

Selv i sine senere Aar, da Modgangen faldt saa haardt over ham, kunde han være streng. Det viser en tragikomisk Ansøgning, som en ung Mand i Annexsognet i 1757 sendte til Biskop Brorson i Ribe. Seidelin vilde trods de ydmygeligste Bønner ikke antage den unge Mand til Konfirmation, fordi han ikke kunde Katekismen godt nok. Den unge Mands Ansøgning, som en anden selvfølgelig har maattet affatte for ham, lyder: »Jeg er et fattigt, forældreløst Barn, som aldrig har kjendt min Fader, men fra mine spæde Aaringer, saa snart jeg lidet kunde udrette, har tjent for mit Brød, og i den Henseende ikkun liden Skolegang bekommen. Jeg er nu 23 Aar gammel og af Kødets Skrøbelighed er geraadet i denne store vanvittige Forseelse at have besvangret en Kvindeperson« Han beder Bispen hjælpe sig i denne Nød, saa han kan blive konfirmeret, ellers kan han ikke blive gift med bemeldte Kvindeperson.

Det er ret ligtel, at denne nidkære Præst i 1746 naede at blive Provst i Brusk Herred.

Modgang og Sygdom.

Jørgen Seidelin og Clara Gyberg fik 15 Børn. Af disse døde de 9 som smaa eller i Barneaarene. De øvrige 6 viste sig, eftersom de voksede til, at have saa ringe Evner, at de ikke kunde sættes til noget som helst. Det pinte Provsten, som vi nu vil kalde ham, meget haardt. I et Brev til en Søster og Svoger, hos hvem hans ældste Søn, Christian, opholdt sig i 1747, skriver han: »Jeg takker og for Christian, Gud ved, hvor jeg skal hen med ham; saa snart Gud viser mig nogen Vej, skal jeg skille hulde Broder ved ham; jeg havde ikke ventet mig min Del saa tung, men hvad hjælper herom at ræsonnere; Gud vil raade for vor Lykke og Brød, hvordan det skal være. Den gode Taal, hulde Broder, bærer sin Svaghed og andre haarde Fata med, er mig til Opbyggelse, at følge efter dem, der saa vandrer.« Paa dette Tidspunkt var han endnu ikke klar over, at alle de øvrige Børn havde det som Christian. Det gaar efterhaanden op for ham i de følgende Aar, og den Sygdom, som han i disse Aar klager saa stærkt over, har sikkert staaet i Forbindelse hermed. Han har alligevel ikke kunnet lade være med at ræsonnere og spekulere over det forfærdelige, der ramte ham.

I 1745 skriver han til en anden Svoger, som han holdt meget af: »Jeg vilde gjerne i denne Tid have vaaren hos hulde Broder, men mine mange Aars tynde Helbred og Embeds Besværligheder hindrer.« I 1751, da der holdes Skifte efter denne Svoger, som skylder ham mange Penge, kan han ikke give Møde i Skiftestretten, og han kan heller ikke skriftligt gøre ordentlig Rede for sit Tilgodehavende. Han skriver til Skiftestretten: »Formedelst mine mange Svagheder, især i mit Hoved, i lang Tid, er mine Papirer ikke alene til-

dels kommen i en Slags Comfution, men og tildels enten forlagte eller forkomne fra mig.« 1756 klager han over sin Alder og Svaghed, og »det er tilvisse paa 12. Aar, at jeg ej haver haft en Helbreds Dag, hvortil er kommen dette paa en 7 Aars Tid, at Hukommelsen er saa svækket, at jeg ej uden Papirets Hjælp kan prædike.«

Provsteembedet er ham til Besvær. Allerede i 1749 prøver han at slippe fri, men Biskop Brorson faar ham til at fortsætte. 1756 forsøger han igen, men Bispen afviser ham. Først i 1758 lykkes det ham at blive fri. Hans Motivering er stadig Sygdommen.

Hans hjemlige, huslige Forhold var sørgelige. Det dækker han over i Brevene, der findes efter ham, men en Erklæring, som hans Nabo og nære Ven, Præsten *Niels Friborg* i Herslev, har afgivet den 23. August 1769 i Anledning af, at Provsten da søger om Bevilling til at sætte sine Børn under Formynderskab efter sin Død, afdækker Forholdene. Friborg skriver: »Jeg har kjendt Huset i 36 Aar og kjendt Provst Seidelins Hustru og i den Tid fuldkommen erfaret, at hun aldrig haver haft Sindets Gaver til at kunne bestyre enten sit eget, sine Børns eller sit Huses beste, men er defekt af Skønsomhed, . . . saa stor, at den kære Mand haver med megen Bekymring [dog under Mildhed, Sagtmodighed og Kærlighed] været nødt til at bære Husbyrderne alene og bære Omsorg for alle Ting . . . ellers total Ruin, da hun intet kan bestyre til Husets Støtte og Fordel.« Videre erklærer han, at Børnene har »intet Begreb«, og ingen kan være tjent med at have dem i Tjeneste. Det er saaledes forgæves at lære Pigebørnene det, som disse ellers lærer.

Børnenes Mangler er altsaa en Arv fra Moderen. Man forstaar efter dette saa godt, hvorfor Provsten

ikke kunne være hjemmefra ret længe, hvorfor det var galt med hans Papirer og hans Hoved.

Saa snart Børnene begyndte at blive voksne, maatte han sende dem ud til sin Familie og til Folk paa Egnen, særlig i Annexsognet; han kunne ikke have baade dem og Konen at passe paa. I 1768 var de 4 i Annexsognet og de 2 i Follerup i Herslev S. Han maatte betale for deres Kost og Ophold saa vel hos Familien som hos fremmede. De kunde intet udrette til deres Underhold. Denne »Udsætning« voldte Provsten flere Fortrædeligheder. I et Tilfælde, hvor han skulde være Formynder for andres Børn, blev der protesteret mod hans Formynderskab, og det kom til Rettergang, hvorunder Vidner fra hans egne Sogne erklærede ham for uduelig til at være Formynder for andres Børn, da han ikke kunde opdrage sine egne, men lod fremmede opdrage dem som simple Tjenestefolk. At det var ham umuligt at passe paa Kone og 6 Børn, saadan som de var, kunde eller vilde Folk ikke forstaa — eller var det maaske en »Tak for sidst« til den nidkære Præstemand?

B ø r n e n e s F r e m t i d .

Børnenes Skæbne efter hans Død optog Provsten meget. Allerede i 1769 søgte og fik han Bevilling til at maatte anvende den Formue, han kunde efterlade sig, saaledes som han fandt det tjenligst for Kone og Børn. Ligeledes maatte han ansætte de Exekutores testamenti og Formyndere for Børnene, som han mente, var egnede dertil, dog under Herredsprovstens Overtilsyn med Midlerne og Regnskabet over disse. I Ansøgningen, der var bilagt Pastor Friborgs ovennævnte Erklæring, oplyser Provsten, at hans 6 Børn, hvoraf den ældste var 39 og den yngste 22 Aar, var »af saa ringe Sinds Kræfter«, at de ikke selv kunde bestyre

det, han kunde efterlade dem, uden at det maatte be-
 irygttes, at de paa kort Tid vilde forøde det og blive
 Tiggere.

Den 16. Maj 1775 — 4 Aar efter, at hans Hustru er
 død — nedskriver Provsten sin »sidste Vilje« i 8
 Punkter, hvori han fastsætter, hvad der skal ske
 efter hans Død. De Dele af hans Bo, der ikke bestaar
 af Ejendomme eller tinglæste Panter, skal enten ting-
 læses eller sælges, og Pengene sættes paa Rente. Af
 den aarlige Indkomst af Boet skal hvert af de 6 Børn
 aarlig have 50 Rdl. til »Kost, Klæder og andet behø-
 vendes«. Dør et eller flere af Børnene, forhøjes de
 efterlevendes Part af Boets Indkomster til 60 Rdl.
 aarligt, men ikke over. Det Overskud af Boets Ind-
 komster, der derefter var tilbage, skulde gaa ind i
 Boet, og dette skulde, naar alle Børnene var døde,
 deles lige mellem hans og hans afdøde Hustrus Slægt.

Til Formynder for Børnene og Exekutor testamenti
 indsatte han sin yngre Broder, Overauditør Søren
 Seidelin, som da var Ejer af og boede paa Nr. Stende-
 rupgaard, der laa tæt ved Præstegaarden i N. Stende-
 rup, Eltang S. Efter S. Seidelins Død skulde Herreds-
 provsten sørge for Formynderskabet. 1778 døde Chri-
 stian, det ældste Barn, og Provsten forhøjede da Be-
 løbet til hvert af de efterlevende 5 Børn til 60 Rdl.
 aarligt.

Provstens sidste Aar.

Trods megen Modgang og Sorg naaede Provsten
 alligevel at blive en gammel Mand. Ganske vist maatte
 han holde Kapellan i sine sidste Aar; men hans efter-
 ladte Papirer viser, at han fulgte godt med i og var
 optaget af, hvad der foregik omkring ham. Det er, som
 om han nu, da alt er ordnet m. H. t. Børnenes Frem-

tid, har forsonet sig med Ulykken. Han ræsonnerer ikke mere, men bøjer sig i Lydighed under den. En Hjælp og Trøst var det ogsaa, at han havde sin yngre Broder, Søren Seidelin, ved Siden af sig.

Selvfølgelig var der flere, der havde god Lyst til at komme i Besiddelse af det gode Embede i Eltang-Vilstrup, der nu snart kunde ventes ledigt. Blandt disse var Borgmesteren i Horsens, Kancelliraad *Andr. Flensburg*, nok den, der var mest interesseret, da han havde hele 5 Sønner og Svigersønner, der var Teologer og gerne skulde i Vej. Den sikreste Vej til et Embede var at blive Kirkeejer med jus vocandi (Kaldsret), og Borgmesteren købte da i 1777 Eltang K. med Kaldsret Tiende m. m. for 7200 Rdl. og regnede saa med inden saa længe at faa en af sine Sønner anbragt som Provstens Eftermand. Men først i 1780 var Jørg. Seidelin færdig til at afstaa sit Embede. Borgmesteren udstedte da straks Kaldsbrev for sin Søn, cand. teol. *Thomas Flensburg*. Men om Forladeelse! Provstens Broder, fornævnte Søren Seidelin, der nu var bleven Justitsraad, protesterede, idet han som Ejer af Annexkirken i Vilstrup mente at have Kaldsretten. Reglen var, at Hovedsognets Kirkeejer kaldede to Gange, den tredie Gang var det Annexkirkeejerens Tur. Og det var det efter S. Seidelins Mening denne Gang. Det trak op til Uvenskab mellem Flensburgerne og Seidelinerne. Begge Parter gik til Bispem, der kom i Knibe, fordi Spørgsmaalet var vanskeligt at finde ud af, men det endte med, at han tilkendte S. Seidelin Kaldsretten, og Borgmesterens Kaldsbrev kunde saaledes ikke godkendes.

Men Borgmesteren var en praktisk Forretningsmand, der havde tjent sig en solid Formue ved at handle med Ejendomme. Han indsaa, at her var der intet

andet at gøre end synke Galden og hurtigst muligt købe Annexkirken med Kaldsretten, inden der kom andre til.

Den 23. Oktober 1780 sidder Borgmesteren, hans Søn, Kandidat Flensburg, Justitsraad Seidelin, Provst Seidelin og hans Kapellan samt to af de Stenderup Bønder, der skulde tjene som Vitterlighedsvidner, i Stenderup Præstegaard for at forhandle om cand. teol. Th. Flensburgs Overtagelse af Embedet, Køb af Præstegaardens Bygninger m. m. Alt under Forudsætning af, at Flensburgernes Køb af Annexkirken med Kaldsretten kunde gaa i Orden. Denne Handel havde Seidelinerne klogelig udsat til næste Dag. Først skulde Overtagelseskontrakten af Embedet gøres klar. Saa længe de havde Kirke og Kaldsret i Behold, havde de fat i den bedste Ende og kunde da bedre presse Priser og Ydelser ved Embedsovertagelsen op til Provstens Fordel. Baade Justitsraaden og Borgmesteren var gamle, øvede Handelsmænd, og de har sikkert prøvet hinanden af, inden de gik til Biddet, til stor Fornøjelse for de to Stenderup Bønder, der ganske stille har sidet og luret af, hvem der var den snedigste. Kontrakten gik i Orden, og Dagen efter var Flensburgerne ovre at se Annexkirken. Med Købet af den holdt det haardt. Først Dagen efter, den 25. Oktober, gik det i Orden. Borgmesteren maatte give 3400 Rdl. for den Kirke, som S. Seidelin havde købt paa Krongodsauktionen i 1765 for 1450 Rdl.! Men saa havde han ogsaa sikret sin Søn det bedste Kald i Vejle Amt.

Den gamle Provst flyttede saa over i et Hus i N. Stenderup, som han havde lejet for 8 Rdl. om Aaret, og boede der sin sidste Tid. Sønnen, Poul, havde han hos sig. Den 15. Maj 1782 »om Morgenens Kl. 6½ slet« døde den gl. Provst, og den 21. Maj begravedes han

oppe paa Bakken paa Eltang Kirkegaard ved Siden af sin Hustru.

Justitsraad Seidelin overtog straks sit Hverv som Fuldbyrder af Testamentet og Formynder for Børnene. Provstens Løsoøre og Ejendele, bl. a. 101 Bøger, solgtes paa Auktion for 290 Rdl. Forinden havde hvert af Børnene dog faaet en Ting af Boet. Dets Bruttoformue udgjorde 12.352 Rdl. Derfra gik Passiverne, 714 Rdl. Blandt disse var 8 Rdl. til Enken, Maren Michelsdatter i Vilstrup, for Udlæg til Skjorter, Strømper og Strømpebaand til de 3 af Børnene, hun havde hos sig.

Provsten havde altsaa været en meget velhavende Mand, idet man maa huske paa, at Pengenes Værdi da var mange Gange større end nu. Spørger man, hvor han havde dem fra, kan det oplyses, at han intet havde hjemmefra, da hans Fader døde som en fattig Mand. Ganske vist havde Provsten siddet i 53 Aar i det bedste Embede i Vejle Amt, men med den Kone og de Børn, han havde, synes det utroligt, at han kunde samle saa mange Penge. (Nej, han maa have faaet dem med sin Kone, den rige Krigsraad Gybergs Datter. Man kan da spørge, om han giftede sig med hende for Medgiftens Skyld. I saa Fald er han bleven haardt straffet. Men det vides der intet om.)

B ø r n e n e .

Ved Provstens Død var de 4 af hans Børn anbragt i Annexsognet. Poul, der var hos Faderen ved hans Død, kom nu til Follerup i Herslev S. Saa længe Farbroderen, S. Seidelin, var hans Formynder, synes alt at have gaaet om ikke godt saa dog uden aabenlyse Klager. Men da Herredsprovsten efter S. Seidelins Død først i 1798 blev deres egentlige Formynder, brød den ulmende Misfornøjelse straks ud i lys Lue. Provstens 4 Børn

(en Datter var død 1785) var inderlig utilfredse med de Kaar, de maatte friste.

Hans Seidelin var den af dem, der bedst følte og forstod, hvad der overgik dem, og han blev deres Fører. Selvom han ogsaa manglede Evner til at drive det til noget som helst, havde han dog naaet at blive Student (1753). Han forstod, hvor meningsløst det var, at han og hans Søskende skulde gaa omkring som Skumpel-skud, bare fordi der saa kunde blive saa meget mere til Udarvingerne. Han taler om den »megen Græmmelse og Gjenvordighed«, han i mange Aar har maattet udstaa. Han var Anfører, da Provstens Børn nu gik til Domstolene og krævede at blive indsat som Arvinger efter deres Forældre. Selvfølgelig stod der klogere Folk bag dem, som havde Medlidenskab med de stakels Børn, der havde det ringere end Tjenestefolk, skønt der var Midler nok til deres anstændige Underhold. Og hvem var vel nærmere til disse end Børnene? Det skal her nævnes, at Sognepræsten Th. Flensburg, Provstens Eftermand, i sin Erklæring i Sagen fremholdt, at Hans Seidelin havde været ussel og usømmeligt klædt, saa længe den Bonde, hos hvem han boede, skulde sørge for ham for 60 Rdl. om Aaret, men at han var bleven anstændig i sin Klædedragt, efter at han var bleven enig med Bonden om selv at faa 28 Rdl. om Aaret til sine Klæder. Pastor Flensburg vilde dermed bevise, at Hans Seidelin var ved sin sunde Fornuft og godt selv kunde sørge for sine Sager.

Da Herredsprovsten og Udarvingerne holdt fast paa Provstens Testamente, blev der ført 2 store Processer, der begge endte ved Højesteret, der i det meste omstødte Testamentet som værende langt ud over, hvad Provsten i sin Tid havde faaet Bevilling til. Det nyttede ikke, at Herredsprovsten og Udarvingerne strittede

imod. Børnenes Arveret blev anerkendt, og paa deres gamle Dage fik de helt andre Kaar. Poul Seidelin i Follerup blev endog udstyret med Sporer og Ridehest! Hovedkapitalen, der var vokset godt efter Provstens Død, kunde de dog ikke røre, men da Renterne af den nok har givet hver af dem ca. 150 Rdl. om Aaret, var de holdne Folk. Dog kunde de disponere over hver sin Del af Hovedkapitalen ved Testamente, og det gjorde de. Særlig synes de at have betænkt de Mennesker, som i deres Trængselstid havde vist dem Venlighed. Maaske var der ogsaa en enkelt Snylter, der reddede sig lidt af Provstens Penge. De oprettede ogsaa Legater, særlig for Annexognets Skolevæsen, ialt for 4200 Rdl. Disse Legater, der blev skaaret ned ved Pengekrisen i 1813, udgør i Dag 5243 Kr. 33 Øre. Hans Seidelin døde i 1801, Poul S. i 1813 og en Datter i 1813.

Den store Gravsten, der laa over Provstens Grav paa Eltang Kirkegaard, blev i mange Aar brugt som Glidbane af Børnene i Eltang Kirkeskole, og det gik slemt ud over Indskriften, der nu delvis er ulæselig. Dog ses følgende Linier: I Guds Riges Herlighed — Er os og bered et Sted — Ved vor Frelasers Blodigsved — Ham ske Tak i Evighed.

Stenen staar nu inde i Kirkens Vaabenhus.

Kilder:

Ribe Bispearkiv, Brusk H. Reg. 7, Capsa 3, Pk. 3, 1760—77 og Pk. 3—12 m. fl. 1417—1773 samt »Uregelmæssig Korrespondance«, 1780—1812.

Brusk H. Tingbø, Viborg Landsth. Skøde og Pantebø. Flensborgske Papirer i Privateje. Mogens Seidelin: Den Seidelinske Slægtsbog I samt Underhaandsmedd. fra s. Forf.

JØRGEN JØRGENSEN VIBHOLM
EN POLITISK PROFIL FRA FOLKETINGSVALGET
I VEJLEKREDSSEN FORÅRET 1901

Af Viggo Larsen.

Folketingsvalget 3. april 1901 blev skelsættende i vort lands nyere politiske historie, idet følgen af det blev parlamentarismens endelige sejr. Den 24. juli dannedes en venstregering under professor Deuntzer med bl. a. I. C. Christensen som kultusminister, og systemskiftet var en realitet.

Venstres udvikling i de nærmest foregående år havde været noget bevæget. Året før den provisoriske finanslov udsendtes i 1885 delte Venstres rigdagsmænd sig i to grupper; den ene på ca. 50 mand samlede sig om Bojsen og Berg (Det danske Venstre), mens de øvrige 25—30 mand samlede sig om Hørup (Det europæiske Venstre). Splittelsen skyldtes dog ikke så meget taktiske som åndelige modsætninger mellem de grundtvigianske moderate (Bojsen og Berg) og de københavnske litterære radikale (Hørup). Efteråret 1886 forenedes Venstres grupper til »Rigsdagens og Folketingets Venstre«, men allerede efteråret 1890 skete en ny spaltning af Venstre i to grupper, hver på ca. 35 mand; en gruppe omkring Hørup—Berg og en omkring Bojsen. Denne gang var delingen mere politisk; Hørups gruppe stod den spirende socialisme ret nær, mens

højre på den anden side håbede at kunne få en koalition i stand med de moderate venstre mod socialisme og brandesianisme.

I november 1893 var imidlertid dannet en forening af større landmænd, »Agrarforeningen«, der hurtigt nåede et medlemstal på ca. 75.000, og som kom til at spille en rolle i det politiske liv, idet foreningen sluttede sig nær til Bojsens moderate venstre. Agrarerne ønskede en afslutning på de indrepolitiske stridigheder for at kunne komme i gang med nødvendige reformer, og Bojsen havde samme mål. Foråret 1894 nåede man frem til forlig med højre, der betegnede den endelige afslutning på provisorietiden. Dog faldt ved afstemningen om forliget 15 af de moderate fra, deriblandt I. C. Christensen og Høgsbro, men forliget vedtoges med 54 stemmer mod 44. Folketingsvalget 1895 betød fremgang for forligsmodstanderne, idet der valgtes 54 heraf mod kun 27 moderate og 25 højre. De 54 forligsmodstandere var delt i 3 grupper: Bergianerne med I. C. Christensen som fører, Hørupperne, og de frafaldne moderate under Høgsbro. Disse grupper sluttede sig samme år sammen i »Venstrereformpartiet« med Høgsbro som formand, men I. C. Christensen blev dog partiets egentlige fører (1897 afløste han Høgsbro som formand). Deres program gik især ud på at få toldnedsættelser, nedsættelse af militærudgifterne og støtte til export af landbrugsprodukter. Folketingsvalget 1898 betød ny fremgang for reformpartiet. De talte nu 63 (d. v. s. det absolutte flertal, idet der var 114 pladser i folketinget) mod de moderate 23, højre 16 og socialdemokratiet 12. Hvad der især beskæftigede rigsdagen i de følgende samlinger var skattesagen. Agrarerne ønskede nedsættelse af tolden, og denne indtægtsnedgang skulle dækkes ved en formue- og

indkomstskat; højre holdt på beskyttelsestold samt en brændevinsskat.

April 1901 skulle der være folketingsvalg; for at forebygge valgtryk indførtes hemmelig afstemning.

— — —

Til folketingsvalget 1901 opstilledes i Vejlekredsen 4 kandidater, nemlig træskomand Th. M. Nielsen (venstrereformpartiet), der havde været kredsens folketingsmand siden 1895, journalist P. Hansen fra Horsens (socialdemokratiet), gårdejer Chr. Rosendal, St. Velling (højre), og gårdejer Jørgen Jørgensen, Madum (venstrereformpartiet og agrar). Sidstnævnte var en helt ukendt mand for Vejleegnens befolkning. — Til trods for at hans forsøg på at komme ind i folketinget som repræsentant for Vejlekredsen mislykkedes, og han derfor ikke fik så stor betydning for Vejleegnen, er han en interessant personlighed, der i høj grad satte sit præg på den livlige valgkamp i kredsens forud for valget 3. april 1901.

Jørgen Jørgensen fødtes den 11. sept. 1856 i Mosevrå i Oksby sogn, der ligger vest for Varde nær Vesterhavet. Sin første undervisning fik han i sin fødeby biskole; efter sin konfirmation ønskede han at komme til søs som så mange af hans kammerater — Oksby sogn grænser jo op til Vesterhavet —, men dette satte faderen sig imod, og han måtte blive hjemme og arbejde på faderens gård. I 17-års alderen kom han til at tjene i Ødsted ved Vejle, men her blev han syg og måtte så foreløbig gå fra landbruget. Han blev vinterskolelærer og tilbragte derefter to somre på Staby højskole, nemlig i årene 1875 og 1876. I 1878 købte han — kun 22 år gammel — en lille gård i sin fødeby Mosevrå; gården havde kun en besætning på 2 stude og 4—5 køer, men ved energisk opdyrk-

ning af hede og ved tilkøb og magelæg udvidede Jørgen Jørgensen gården så meget, at han i 1896 havde 4 heste og 30 kreaturer. I det nævnte år udstykkede og solgte han gården i Mosevrå og købte gården »Vibholm« i Madum sogn nær Ulfborg; en gård, der på det tidspunkt havde 6—8 heste og ca. 40 kreaturer.

Trods det at han i tiden 1878—96 oparbejdede en gård fra 4—5 til ca. 30 kreaturer, fik han også tid til at tage del i offentlige anliggender. Således var han en af de første, der arbejdede for oprettelsen af mejerier og var i en del år formand for det lokale mejeri og medlem af mejeriforeningens bestyrelse. Han var med til at stifte Esbjerg Andelsslagteri og var fra dets oprettelse og en del år frem revisor ved det. Et stort arbejde gjorde han for at demokratisere »Vest- og sønderjyske Kreditforening«; ved dette konverterings-spørgsmål mødte han hård modstand hos foreningens ledende, men med støtte fra bl. a. folketingsmand Blom og højesteretssagfører P. G. C. Jensen lykkedes det at nå til et resultat. I årene i Mosevrå sad han også i bestyrelsen for Ribe Amts nordre Landboforening. I de få år i Madum fra 1896 frem til 1901 var han hovedmanden i dannelsen af en hesteavls-, en kvægavls-, en kontrol- og en forskudsforening.

Også i det politiske liv deltog han. Således var han flere gange på valg til sognerådet, men det lykkedes ham ikke at blive valgt, vist nok fordi folk var bange for, at han skulle være for flot med sognets penge til skole- og vejvæsenet, hvilke to ting var i en stærkt forsømt tilstand i hans kommune. Først senere efter 1901 kom han i sognerådet. Ved flere landstingsvalg var han valgmand. I en mængde politiske møder tog han aktivt del. Ved folketingsvalget 1895 stillede han

sig i Vardekredsen mod lærer Søren Sørensen,¹⁾ der var venstremand som ham selv, men denne sad så godt fast i sadlen, at Jørgen Jørgensen kun fik 311 stemmer mod 897 til S. Sørensen. Ved valget 1898 stillede J. Jørgensen sig igen i Vardekredsen, skønt han da var flyttet til Madum. Han opnåede denne gang 291 stemmer mod 732 til S. Sørensen. Forøvrigt kom hans kandidatur i 1898 noget overraskende, idet han først dagen før valget på sin fod vandrede gennem 4—5 sogne og meddelte, at han ville stille sig, hvorefter han i sidste øjeblik anmeldte sin kandidatur. — Ved Agrarforeningens stiftelse 1893 meldte han sig straks ind i den, og da foreningen 1894 gik med til forliget med højre, blev han — skønt mod forliget — stående i foreningen, som han derefter betragtede som en landbrugsfaglig organisation. Indtil 1896 var han foreningens repræsentant i Ribe Amts 1. valgkreds.

— — —

Før folketingsvalget 1901 blev han så opfordret til at stille sig i Vejlekredsen og sagde ja. Gennem nogen tid havde agrarerne i denne kreds været utilfredse med kredsens folketingsmand Th. Nielsen, fordi han havde udtalt sig som antiagrar. Desuden havde især Vejles befolkning været yderst utilfreds med hans indsats i spørgsmålet om Vejle—Give banens forlængelse til Holstebro og Vejle banegårds flytning.

Agrarerne i Vejlekredsen nedsatte derfor allerede i december 1900 et udvalg for at finde en ny folketingskandidat til Vejlekredsen. Sikkert gennem redaktøren af »Vejle Amts Dagblad« H. P. Hansen, der indtil 1900 var redaktør af »Varde Avis«, fandt udvalget frem til plantør Pinholt fra Vejers ved Varde, og han kom til

¹⁾ Vardekredsens folketingsmand 1890—1918.

stede ved et møde i Vejle, hvor også nogle venstre-reformmænd var til stede. Begge parter var tilfredse med Pinholt, og de mødte venstremænd nedsatte et udvalg, der sluttede sig til agrarudvalget for at virke for Pinholts valg. Imidlertid blev Pinholt i januar bange for et nederlag og forlangte, at der forud sikredes ham et større antal vælgere, og da dette ikke nåedes på de 3 dage, han satte som frist, erklærede han, at han ikke ville lade sig stille.

Det nedsatte udvalg gav ikke op, og atter ved hjælp af redaktør H. P. Hansen nåede man til et resultat. Den 1. februar udsendte Ritzaus Bureau følgende meddelelse: »Det af venstre og agrarer nedsatte udvalg har efter plantør Pinholts endelige afslag opfordret grd. Jørgen Jørgensen, Vibholm, Madum sogn ved Ulfborg til at stille sig i Vejlekredsen. Jørgen Jørgensen har lovet at efterkomme opfordringen.« — »Vejle Amts Dagblad«, et lille blad, som var begyndt at udkomme i 1891, og som politisk repræsenterede de radikale venstremænd i Vejle, præsenterede straks den nye kandidat for læserne, og senere bragte bladet en lang artikel om ham, endog forsynet med foto, hvilket var en stor sjældenhed i den tids aviser. »Vejle Amts Folkeblad«, byens andet venstreblad, stod på Th. Niensens side. Det kommenterer meddelelsen om J. Jørgensens kandidatur således: Reformmand mod reformmand og begge tilhængere af skattelovsfor-slaget,²⁾ altså ikke en politisk, men en personlig strid, hvori der er stor risiko for, at socialdemokraterne

2) Efteråret 1899 nedsattes til overvejelse af skattelovene en parlamentarisk kommission, i hvilken venstre og 8 af kommissionens højremænd endes om et forslag, hvis hovedpunkt var en indkomst- og formueskat samt overførelse af et til dem svarende beløb af hartkorns- og bygningsskatter til amter og kommuner og en tiendeafløsningslov.

erobrer kredsen. Flere gange i følgende numre fremhæver bladet faren for socialdemokratisk sejr og hævder, at Th. Nielsen er agrar, fordi han er ven af skatte-reformen. — Førnævnte »Vejle Amts Dagblad«s stilling var den, at så længe Vejlekredsen ikke var delt i en by- og en landkreds, var landvælgerne i flertal, og derfor var det rimeligt, at en landmand valgtes ind. Når kredsen blev delt, burde der vælges en socialdemokrat i byen, da disse var i flertal der, hvad sidste byrådsvalg viste.

— — —

Den 14. februar begyndte J. Jørgensen sin vælgermødeturné i Jelling, hvor både Th. Nielsen og socialdemokraten P. Hansen mødte. J. Jørgensen skitserede her sin stilling: Han havde altid været venstremand, og Berg havde været hans politiske ideal. Hans stilling til aktuelle spørgsmål: Tilhænger af skattekommissionens forslag, fordi det var til størst gavn for landbruget, selv om dette ikke var dårligt stillet. Med hensyn til forsvarssagen var han »afvæbningsmand«. Toldskatten var urimelig, og hans mål var frihandel. Retstilstanden skulle forbedres (grundlovens løfteparagraffer opfyldes); præsterne skulle have forkyn-derfrihed.³⁾ Desuden holdt han på 20-års valgret og på selvstændige kvinders valgret. — Th. Nielsen var enig med J. Jørgensen i de væsentligste spørgsmål og kunne ikke forstå, at de var modkandidater; den eneste forskel var jo dog kun, at den ene boede i byen og den anden på landet; begge hørte jo til venstrereformpartiet, selv om J. Jørgensen stod på den radikale

³⁾ Dette var meget aktuelt på grund af, at sognepræsten i Harbøre Anton Jensen netop var blevet afsat, fordi han havde prædiket visse ting, der stred mod den augsburgske konfession, først og fremmest fornægtet evige helvedsstraffe.

fløj. Flere tilhørere havde senere ordet, hvor de gjorde gældende, at kredsens flertal var landboere, følgelig skulle en landmand repræsentere kredsen. Mødet havde samlet ca. 300 tilhørere, og de holdt ud i fulde 5 timer fra 17,30 til ca. 22,30.

Ved de følgende vælgermøder — i Bredsten og Skibet 15. februar, i Hover 16., i Bredal og Lindved 19., i Hedensted og Løsning 20. og endelig i Grejsdalen og Vejle 21. februar — holdt kandidaterne i det væsentlige de samme taler. Hvad vælgerne var utilfredse med hos Jørgen Jørgensen var de socialistiske tendenser;⁴⁾ bl. a. udtalte han ved møderne, at han godt kunne tænke sig fællesdrift af jorden og fremhævede landboernes gavn af socialistiske foretagender (mejerier, slagterier); hans udtalelser om 20-års valgret kunne man heller ikke forlige sig med. Endvidere synes man ikke om, at en fremmed skal repræsentere kredsen. Hvorfor har det nedsatte udvalg ikke fundet en mand fra kredsen?, spørges der ved vælgermøderne. Utilfredsheden med Th. Nielsen kommer også til orde, især anker man over det lidet, han udrettede med hensyn til Vejle—Give banens forlængelse til Holstebro og Vejle banegårds flytning. Hvorfor kommer Th. Nielsen ikke ud og taler til vælgerne? Hvorfor taler han ikke i rigsdagen?, spørger vælgerne. Vælgermødet 21. februar i Vejle teater var overordentligt godt besøgt, mellem 1000 og 1200 var samlet, og mange måtte gå igen. Først kl. 1 om natten sluttede mødet. Forsamlingens flertal var socialdemokrater. J. Jørgensen talte om forholdet mellem by og land og kom også lidt ind på sin stilling til socialdemokratiet. »Vejle Amts Dagblad« gengiver talen in extenso såvel

⁴⁾ »Vejle Amts Folkeblad« kaldte J. Jørgensen en »halvsocialist under agrarflag«.

som talen fra møderne i landsognene. »Vejle Amts Folkeblad« nøjes med at referere, og da vælgermøderne er forbi, skriver det: Ønsker vælgerne et godt demokratisk valg, besindigheden i Venstre-reformpartiet al mulig støtte o.s.v., så stem på Th. Nielsen. Ønsker vælgerne fortsat splid og uklarhed, umoden radikalisme, uklart forhold til den socialdemokratiske alliance o. s. v., da er vælgerne jo også så heldige at kunne komme til at afgive deres stemme, nemlig til J. Jørgensen.

I den følgende tid skriver J. Jørgensen en del oplysende artikler for vælgerne i »Vejle Amts Dagblad«, og flere af dem bringes af »Vejle Amts Folkeblad«. Bl. a. skriver han om skattelovene, om toldskatten, om tienden og om kreditforholdene. Hvad angår det sidste ønsker J. Jørgensen statsgaranti for alle kreditforeringsobligationer. I andre indlæg tager J. Jørgensen til orde mod forskellige angreb på ham.

I marts begyndte J. Jørgensen at holde foredragsmøder rundt i kredsens sogne med det formål, »at folk også kan komme til at kende ham fra en anden side end den politiske«. Foredraget blev trykt i »Vejle Amts Dagblad« 21. marts under overskriften »Socialpolitik«, mens det i »Vejle Amts Folkeblad« gengives under titlen »Synspunkter«. Mange punkter i foredraget hjælper os til at karakterisere J. Jørgensen nærmere. Bl. a. siger han, at vi skal passe vore hjem; de er det centrale, det bærende. Alt det arbejde, vi gør, må være underbygget med tro og bøn. Åndsliv uden kirkeliv er intet værd. J. Jørgensen vedgår sig højskolernes indflydelse på bondestanden. Han, der, som hans færd i hjemstavnen, hans artikler og taler viser, gjorde et meget stort oplysningsarbejde blandt folk, udtalte ved et af vælgermøderne: »Når vi er nået

så vidt, at så at sige hver tjenestekarl, husmand og gårdmand er videnskabsmænd, forstår sig på så ædle videnskaber som fysik, kemi, botanik, zoologi, så skyldes det, at vi har forstået at omsætte den lærdom, vi har fået på højskolerne.«

Som man ser, lå J. Jørgensen ikke på den lade side; i løbet af 5—6 uger holdt han 10 vælgermøder og 11 foredrag og skrev desuden en lang række artikler i Vejles venstreblade. Det er klart, at hans virksomhed i høj grad måtte gøre hans modstandere usikre med hensyn til valgets udfald. Flere og flere indsenderbreve optoges i bladene for og imod J. Jørgensen. Især to mænd forsvarede atter og atter J. Jørgensen, nemlig mejeriejer Varberg fra Hover og fuldmægtig Chr. Christiansen fra Vejle. Både ved vælgermøderne og i bladene blev de ikke trætte af at anbefale vælgerne at stemme på J. Jørgensen.

Den 23. marts begyndte socialdemokraten P. Hansen sine vælgermøder, i hvilke J. Jørgensen og i flere af dem også Th. Nielsen deltog. 30. april holdtes vælgermøde i Vejle; her udtalte J. Jørgensen som sit mål at bygge bro mellem arbejderne og de borgerlige partier. Der er ikke den forskel imellem os, som vi bilder os ind. Vi skal jævne i stedet for at uddybe. — Ved det følgende sidste vælgermøde i Jelling 1. april blev J. Jørgensen angrebet usædvanlig hårdt af en højremand, seminarielærer Alb. Jensen. Bl. a. sagde denne: Jeg er ikke glad for Th. Nielsen, men J. Jørgensen er dog værre. Sikke et foredrag, han har skrevet i bladene; mage til evne til at snakke døre op og stolper ned har jeg aldrig kendt. J. Jørgensen er ikke dygtig; det havde ikke været nødvendigt at trave Jylland igennem for at finde sådan en mand. Det ville være en skandale at sætte ham ind på tinge. — Til den mund-

fuld svarer J. Jørgensen, at han ikke kan tage manden i fuld alvor. Til med er det en lærer, der kommer med sådan en dom over mig, efter det oplysningsarbejde, jeg har gjort her i kredsen gennem 6—7 uger. — Alb. Jensen trækker da også lidt i land og erklærer forøvrigt, at han vil give sin stemme til højres kandidat, gårdejer Rosendahl, der var blevet opstillet 14. marts. — Samme dag som dette vælgermøde indeholdt bladene en stor annonce med navnene på ca. 180 mennesker, der anbefalede at stemme på J. Jørgensen, »en energisk og dygtig mand, der vil kunne gøre fortrinlig fyldest som kredsens repræsentant på tinge«. Ca. 120 af underskriverne er landboere (gårdejere, forpagtere, husmænd og boelsmænd), mens de resterende ca. 60 er byboere (håndværkere, købmænd og arbejdsmænd). — Blandt Th. Nielsens 25 stillere er de 11 landboere, resten byboere.

— — —

Endelig oprandt den 3. april, den med spænding imødesete dag. Valghandlingen foregik på Rådhus-torvet, hvor iflg. avisernes referater mellem 2 og 3000 mennesker — et tal, der vel skal tages med noget forbehold — havde givet møde i et barsk og bidende blæsevejr. Kl. 10 begyndte valghandlingen. Først talte 4—5 stillere for hver kandidat, hvorefter disse selv fik ordet. Som stillere for J. Jørgensen talte mejerier Varberg, gårdejer Haugstrup, drejer Andersen, gårdejer Otto Jensen og fuldmægtig Chr. Christiansen. J. Jørgensens tale var ret kort, »det kan jeg gøre, fordi jeg både i tale og skrift har stået i rapport til vælgerne«. Med hensyn til sin stilling til de politiske spørgsmål udtalte han sig kortfattet i samme retning som ved vælgermøderne. Kl. 12 sluttede valghandlingen, netop som det begyndte at øsregne. Afstemningen

foregik på Rådhuset, og for første gang stemte man hemmeligt.

Allerede kl. 10 aften forelå resultatet fra Vejle-kredsen. Th. Nielsen fik 1565 stemmer, P. Hansen 1062, Chr. Rosendahl 630 og Jørgen Jørgensen 261. Stemmeprocenten var 73,6, idet 3559 stemmer (heraf 41 ugyldige) blev afgivet, og der var indtegnet 4837 vælgere. — Mere overbevisende kunne kredsen næsten ikke vise sin utilfredshed med J. Jørgensen. »Vejle Amts Dagblad« tager nederlaget med anstand og hævder, at kun et mindretal af vælgerne er glade for valgresultatet. Forøvrigt takker bladet J. Jørgensen for hans arbejde og trøster ham med, at fik han ikke stemmer nok, så har han i hvert fald erhvervet sig en mængde personlige venner, der længe vil huske ham. »Vejle Amts Folkeblad« skriver, at hvis skrive-rier i bladene, møder og folkelige foredrag kunne gøre det, havde J. Jørgensen fået så mange stemmer, at socialdemokraterne havde sejret. »Vejle Socialdemokrat«s kommentarer til valget er mere skrap, bl. a. skriver det: »Agrarerne og den lille Vejle-klikes kandidat havde anstrengt sig til det yderste: folkelige foredrag med politisk islæt og vrøvl som trendegarn, politiske taler kemisk fri for politik, tigger og tryglen, uddeling af J. Jørgensens billede i læssevis samt i sidste øjeblik forandring af navnet til Vibholm for at tale sidst.« Om uddeling af et billede af J. Jørgensen til vælgerne har det ikke været muligt at få nærmere oplyst; men at han anmeldtes med efternavnet Vibholm har uden tvivl været et rent valgteknisk træk; den, der talte som den sidste før valghandlingens begyndelse, kunne jo love meget uden at risikere at blive imødegået.

Flere af årsagerne til J. Jørgensens nederlag er lette

at finde. For det første følte mange af kredsens venstremænd sig lidt brøstholdne over J. Jørgensens udtalelser ved vælgermøderne om, at han var lidt af en socialist og godt kunne tænke sig fællesdrift af jorden og også ville arbejde for at indføre 20-års valgret, hvilket selv i dag 50 år senere forekommer os temmelig radikalt. Ganske vist var Venstrereformpartiet på hint tidspunkt endnu i alliance med socialdemokraterne, men I. C. Christensen lagde ikke skjul på, at det blot var for ikke at bryde den enige front mod højre; Th. Nielsen erklærede sig på trods af den eksisterende alliance rent ud mod socialisterne, hvad der sikkert styrkede hans stilling meget ved valget. En anden årsag til nederlaget lå i den — for øvrigt ikke ubegrundede — frygt for, at socialdemokratiet skulle erobre kredsen, hvis man stemte på J. Jørgensen. Man var bange for, at de to venstrekandidater skulle få omtrent lige mange stemmer, så socialdemokraten var blevet valgt, og derfor valgte de allerfleste at stemme på deres gamle folketingsmand. — Især hævdede »Vejle Amts Folkeblad« ivrigt dette standpunkt, og her spillede en tredje årsag ind, idet »Vejle Amts Folkeblad« var langt det mest udbredte blad i kredsen, mens den presse, der stod på J. Jørgensens side kun var lidet udbredt og vel næsten ikke på landet. Allerede året efter måtte »Vejle Amts Dagblad« da også gå ind. — Nævnes kan det også, at det personlige kendskab til en kandidat dengang betød meget mere end i dag; som tidligere nævnt var J. Jørgensen en ganske ukendt mand for Vejle-egnens befolkning.

— Jørgen Jørgensen kom ikke på tinge. Men Vejle-kredsen havde lært en stout vestjyde at kende; en mand, der måske nok ikke var så dreven i det politiske spil som han var dygtig i det jævne praktiske

liv; en mand, der som sin leveregel udtalte, at »alt hvad I vil, at menneskene skal gøre mod Eder, det gør I mod dem,« og som, da han blev spurgt, hvorfor han stillede sig til valget, svarede: »Fordi jeg gerne vil være mit folk til mest mulig tjeneste.«

Litteratur.

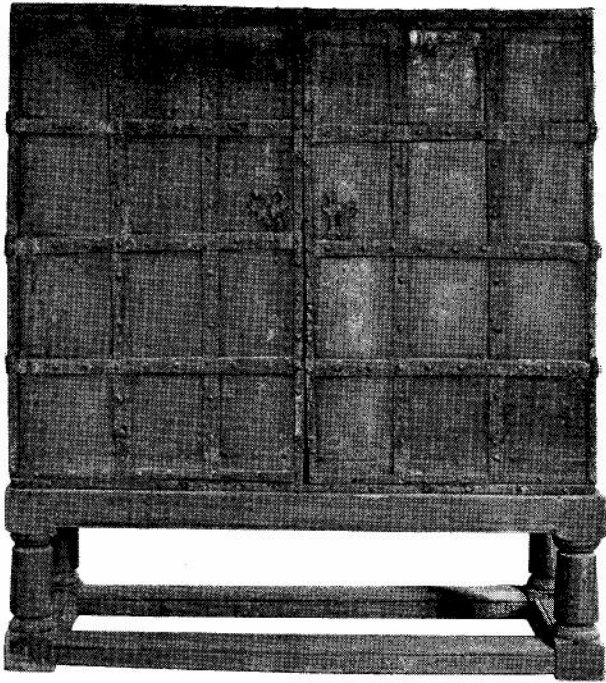
P. Engelstoft og F. Wendt: Håndbog i Danmarks politiske historie 1814—1933.

J. P. Nordentoft: Valgene til rigsdagen i 100 år.

»Vejle Amts Dagblad«. 1901.

»Vejle Amts Folkeblad«. 1901.

»Vejle Socialdemokrat«. 1901.

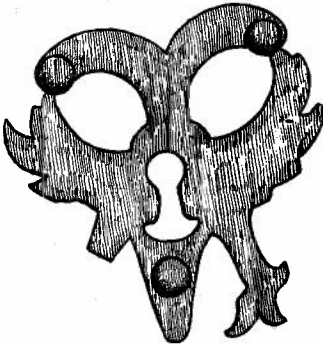

JACOB ARENFELDTS SKAB

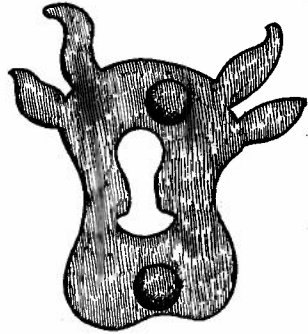
Af Sigvard Skov.

Koldinghus fik for nogle år siden tilbudt et skab, der angaves at være et middelalderligt kirkeskab prydet med såvel evangelisttegn i jern, som jomfru Marias maledede billede. Et eftersyn viste hurtigt, at bestemmelsen ikke kunde være rigtig. Den formodede jomfru Maria bar koket en lille parasol og hørte snarere hyrdestilen end gotikken til. Skabet var i fri handel, og om dets oprindelse og tidligere historie kunde intet oplyses. I første omgang reflekterede museet ikke på tilbuddet, men det endte alligevel med, at skabet

blev købt. Skabet der er af egetræ, har en ganske enkel kubisk form med plane sider, låger, loft og bund uden gesimser, sokkel eller andre snedkermæssige prydelser. Forsiden dannes af to låger kantet med jernbånd og delt med to lodrette og tre vandrette jernbånd. Også skabets sider og loft er kantet med jernbånd samt forsynet med et langsgående og fem tværgående bånd. Skabet har været malet flere gange, underst ligger en rød farve, der siden er dækket af en blågrå, der har været prydet med malede nu næsten udviskede figurer i en mørkere tone i de enkelte felter mellem jernbåndene. Skabet er 93 cm højt, 114 cm bredt og 44 cm dybt. Jernbåndene er 32 mm brede. Begge låger har nøgleskilt i udhugget jern, til venstre en dobbeltørn, til højre et oksehovede. Det var disse mærker, som var blevet tydet som de symbolske tegn for evangelisterne Johannes og Lucas. Det var nu lidet troligt, bl. a. fordi evangelistørnen sjældent ses med to hoveder. Det var rimeligere at tænke på adelige våbenmærker, en formodning, der bestyrkedes ved en nøjere undersøgelse af lågernes indersider. Her fandtes på det umalede egetræ foruden Kristus-monogrammet JHS to våbenskjolde med de samme mærker som i nøgleskiltene samt bogstaverne J A F og F H R 1676. Opgaven var nu at finde navne på et ægtepar, hvis bogstaver kunde passe blandt de adelsslægter, der har ført ørnen og oksen i deres skjold. Desværre var skjoldene ikke farvelagte, så man måtte savne tinkturernes hjælp til at skelne mellem de forskellige ørne og okser. Det første våben må være slægten Arenfeldts mærke, et skjold delt af rødt og sølv, hvori findes en flakt ørn af de modsatte farver. Det andet våben, et forfra set rødt oksehovede i guld tilhører den oprindelige pommerske slægt Reedtz, hvoraf en gren i 1500-årene

Nøgleskilt med
arenfeldternes dobbeltørn.

Nøgleskilt med
reedtz'ernes oksehovede.

knyttede sig til Danmark. Indenfor disse to slægter findes både navnebogstaver og årstal, der passer på skabet, nemlig *Jacob ArenFeldt og Fru Helvig Reedtz*.

Jacob Arenfeldt¹⁾ var født 1640 på den sjællandske gård, Basnæs, som søn af Axel Arenfeldt (1590—1647). Han gik i skole på Herlufsholm, og en snes år gammel nævnes han som medejer af det gamle Sortebrødre-kloster i Roskilde sammen med den kendte statsmand, kansleren Peder Reedtz (1614—74). Kanslerens søster, Helvig Reedtz, ægtede i 1667 Jacob Arenfeldt og brylluppet stod på Sortebrødregården, den som senere blev til Roskilde adelige jomfrukloster. Kansleren var i sit andet ægteskab gift med Anne Ramel (1643-1702), som i 1670 ved arv fik lod og del i Jensgård i Bjerger herred. Efter kanslerens død magesiftede fru Anne Ramel i 1676 med Jacob Arenfeldt, som derved blev ejer af Jensgård. Og dermed er vi fremme ved årstallet 1676 på skabet. Det er tydeligt nok anskaffet i anledning af parrets overtagelse af Jensgård.

Kabinetsskabe var dengang på mode og forekommer

1) Danmarks Adels Aarvog X, 18 (Kbhvn. 1893).

ofte med jernbeslag som eneste prydelser. På Frederiksborg findes søhelten Niels Juels kontorskab fra Sæbygård fra omkring 1660 og et lignende skab fra 1662, der har tilhørt Otte Krag og Anne Rosenkrantz til Skjoldemose²⁾. Det sidste har på en ubetydelighed nær samme mål som Jensgård-skabet. I 1600-årene var kontor den rette benævnelse for disse skabe med inddelinger, som fandtes bekvemme at bruge i den daglige administration til opbevaring af aktuelle papirer og dokumenter³⁾. Skjoldemoseskabet er forsynet med mange små skuffer og er husfruens krydderiskab, det kvindelige modstykke til mandens dokumentskab. Der kendes dog også dokumentskabe med skuffer. I centraladministrationen stod i kanslerens værelse i Griffenfeldts embedstid et skab med 70 skuffer, hvorfra papirerne, når de ikke længere var aktuelle, flyttedes til arkivet i kancelliets kælder⁴⁾. I Aalborg historiske museum findes en lensmands brevskab⁵⁾, og svarende hertil repræsenterer da Niels Juels og Jacob Arenfeldts skabe den private godsejers kontorinventar. Måske har centraladministrationens nyordning efter 1660, hvor Jacob Arenfeldts svoger, Peder Reedtz, som kansler var en af de ledende, bevirket, at også herremænd uden offentligt embede har fundet det nødvendigt at effektivisere deres administration ved disse kontorer, som synes at have været mest yndede i tiden herefter og op til omkring 1700. De har afløst brevkisten, dekorativ og med middelalderlige aner, men lidet skikket til en systematisk opdeling af det

²⁾ Frederiksborg-Museets katalog, 2. udg. s. 87 (1943).

³⁾ Jvfr. Peter Riismøller: Arkiv eller Kontor; Danske Museer II, 39—48 (Kbhvn. 1951).

⁴⁾ A. D. Jørgensen: De danske rigsarkivers historie, 42 (Kbhvn. 1884).

⁵⁾ Riismøllers anf. arbejde. Her nævnes en række andre eksempler.

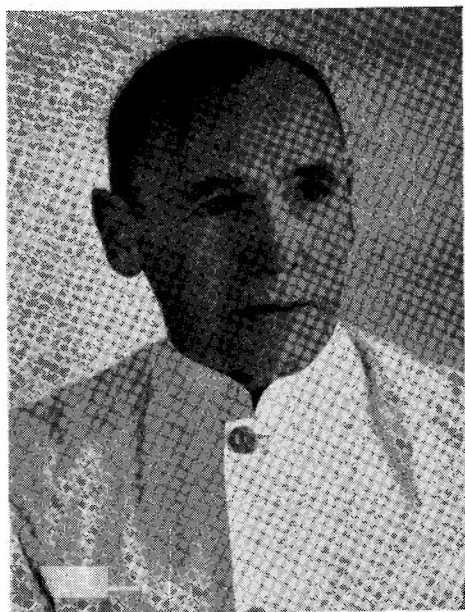
ophobede arkivstof. Møbeltypen som sådan, især skuffekabinettet, holdt sig ikke alene til de strengt funktionelle møbler, tværtimod var de yndede som prydmøbler i kostbar og kunstnerisk udførelse. I disse opbevaredes med forkærlighed smykker, rariteter og kuriositeter, som den tids mennesker satte særdeles pris på. Senere fortsatte skuffedarierne deres tilværelse som led i chatollers og sekretærers opbygning.

Det blev ikke længe det adelige par kunde glæde sig over deres heraldisk prydede kontor. Allerede i 1684 døde fru Helvig; men havde Jacob Arenfeldt i første omgang fået en ældre hustru — der var fjorten års aldersforskel — så valgte han i anden omgang en 25 år yngre kvinde, nemlig Karen Friis. Hun døde i 1693 og i 1696 fulgte Jacob Arenfeldt selv efter. Jensgård gik senere over i borgerlig eje, og i 1753 afløstes den gamle hovedbygning af den nuværende⁶⁾. Det oprindelige milieu for skabet kendes altså ikke mere, og skabet er formentlig tillige med en kiste fra 1709 de eneste bevarede inventarer fra den gamle gård. Om skabets skæbne i de forløbne år vides intet. Hverken på Jensgård eller i Glud Museum har der kunnet fremskaffes oplysninger herom. Det sandsynligste er vel, at skabet er rømmet ud, da den gamle gård blev revet ned. Det har vel ikke just haft blide kår. Det oprindelige fodstykke er gået tabt, det nuværende er af ganske ny dato, og adskillig anden overlast og brist som følge af tiden, især rust, måtte afhjælpes, da skabet kom til Koldinghus, men en egentlig restaurering med fuld udbedring af alle mangler, har man ikke fundet fornøden. Skabet står stadig med den afslidte gråblå

⁶⁾ Jensgaards historie er skildret af Rasmus Mortensen i Danske Slotte og Herregaarde, Ny Samling III, 275—278 (Kbhvn. 1946).

maling med de svage rester af udsmykning, som dog ikke skelnes på fotografiet, selv om fremdragning af den oprindelige, kraftige røde farve utvivlsomt vilde svare bedre til skabets robuste fremtoning.

Vedrørende skabets nye milieu på Koldinghus kan nævnes, at det nu er kommet under tag med adskillige andre arenfeldtske minder, heriblandt det mærkelige våbenprydede panelværk, som Jacob Arenfeldts broder, Jørgen Arenfeldt til Rugård (1644-1717), havde ladet sætte op i Fuglslev kirke på Djursland.

APOTEKER CARL HAHN-THOMSEN

Ved afslutningen af redaktionen af årbogen 1954 kom meddelelse om apoteker Hahn-Thomsens død den 12. oktober 1954.

Carl Hahn-Thomsen var født den 29. oktober 1883 i Hasle og blev således 71 år. Han var søn af sognepræst til Vallensved Christian Theodor Thomsen og hustru.

Han blev discipel på Kalundborg apotek, tog medhjælpereksamen 1904 og kandidateksamen 2 år senere. Efter at have forrettet tjeneste som provisor på forskellige apoteker, blev han i 1935 apoteker i Riserup på Falster, hvorfra han i 1944 forflyttedes til Kolding Løveapotek.

Hahn-Thomsen har haft flere faglige tillidshverv, således var han 1921—22 formand for Dansk Farmaceutforenings Københavns kreds og bestyrelsesmedlem i Danmarks Apotekerforenings Lolland-Falsters kreds fra 1937

samt kredsvalgt repræsentant i Danmarks Apotekerforening.

Apoteker Hahn-Thomsen interesserede sig meget for sin slægts historie, hvorom han har skrevet: »En gammel Fredericiaslægt. Optegnelser efter en familiebog« (Vejle Amts Aarbøger 1923). Desuden har han udarbejdet »Stamtavle over Morten Thomsen (1625) og descendenter« og »Ahnetavle over 4 søskende Thomsen«.

Hahn-Thomsen var et flittigt, fornøjeligt og elskværdigt menneske, som, inden han blev syg, færdedes i sit apotek det meste af dagen og lærte mange mennesker og deres forhold at kende. Han var en god kollega, taknemlig mod enhver, der viste ham venlighed, og han ville gerne glæde andre.

Fra hans trange sygdomsperiode lærte jeg ham at kende som et ydmygt menneske, der ikke beklagede sig over sin skæbne.

Arnold Hansen.

ÅRSBERETNING

Årbogen for 1953 udkom i slutningen af året og indeholdt bl. a. 3 større interessante artikler om forskellige emner, alle uden speciel tilknytning til bestemte sogne i amtet.

Og så er der sket det bemærkelsesværdige, at der efter 15 års pause er holdt rigtig udflugt igen. En lille undtagelse må dog 1951 regnes, da årsmødet holdtes i Jellinge. Men søndag den 19. september foretoges en lang udflugt med udgang fra Vejle i skinnebus gennem Vejle Ådal og op i landet til Randbøl. På Nordbanegården bød formanden, amtmand Wamberg, de ca. 50 der mødte deltagere velkommen og gav ordet til driftsbestyrer Knudsen, som under kørslen meddelte, hvad vi så, og tillige fik vi historiske oplysninger om stederne.

Ved Skibet station stod man af, og i kirken holdt sognepræst Hvidbjerg Hansen foredrag om kirken og specielt om dens tilknytning til Haraldskær Slot, som vi derefter besøgte. Her bød fru godsejer Hess i sin mands sygdomsforfald velkommen med et glas vin, og sønnen amtsfuldmægtig Hess fortalte om bygningen, som vi derefter gik rundgang i. Ved havelågen tog bussen os op igen og kørte til Randbøl, hvor museumsinspektør Rasmus Mortensen, Vejle, holdt foredrag på Kong Rans høj om stedets historie, hvor-

efter man gik ned gennem dalen forbi Randbøldal klædefabrik til kroen.

Efterhånden var flere medlemmer stødt til i private biler, så man ved det fælles kaffebord var ca. 75. Her holdtes årsmødet. Formanden begyndte med at mindes den sørgelige begivenhed på denne dag for 10 år siden, da det danske politi blev taget til fange af tyskerne, hvorefter han aflagde beretning for året, der gik, og for de planer, bestyrelsen havde talt om m. h. t. ved en særlig jubilæumsårbog i 1955 at mindes foreningens 50 års beståen. Om det økonomisk kunne gennemføres, var man dog ikke klar over endnu.

Kassereren, organist H. C. F. Hansen, Fredericia, aflagde derefter regnskab for året 1. april 1953—31. marts 1954, hvorefter 4 afgående bestyrelsesmedlemmer blev genvalgt.

Under Eventuelt gjorde redaktør Ravnemose, Vejle, opmærksom på, at det denne dag var 50 år siden, den første opfordring kom i bladene til at stifte Vejle amts historiske samfund.

Så holdt 2 rutebiler udenfor og kørte os over Vandel flyveplads gennem Frederikshaab til Randbøl Hede og et stykke ud ad en smal hedevej, til den forreste rutebil standsedes af en oversvømmelse ved foden af Staldbakkerne. Nogenlunde tørskoet slap vi op på toppen og så ud over den udstrakte hede, mens Rasmus Mortensen holdt foredrag om stedets historie. Rutebilerne kørte så til Bindeballe station, hvorfra skinnebussen førte os tilbage til Vejle efter en vellykket tur, som oven i købet var begunstiget af fint vejr, en sjældenhed i denne sommer, hvor der endnu mange steder ses korn på markerne.

Axel Johansen.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Driftsregnskab fra 1. April 1953 til 31. Marts 1954.

Indtægter 1953—54:

Medlemsbidrag	3485,00	
Livsvarigt Medlem	75,00	

Bidrag fra Stat og Kommuner:

Staten	700,00	
Vejle Amt	100,00	
Kolding Byraad	100,00	
Kolding Havn	50,00	
Fredericia Havn	100,00	1050,00

Sognekommuner:

Ørum-Daugaard Kommune (20,00 + 20,00)	40,00	
Løsning Kommune	20,00	
Vejstrup Kommune	10,00	70,00

Bidrag fra Banker og Sparekasser:

A/S Veile Bank	100,00	
Vejle By- og Amts Sparekasse.....	50,00	
Fredericia Privatbank	25,00	
Fredericia By- og Omegns Sparekasse.....	50,00	225,00

Andre Indtægter:

Salg af Aarbøger	238,60	
Renter af Obligationer	413,00	
Sparekasse- og Giro-Renter	7,34	
Refusion af udlagt Porto.....	878,97	
Andre Refusioner	76,29	1614,20

Kassebeholdning overført fra 1952—53.....	420,20	
---	--------	--

Ialt Kr. 6939,40

Grundet paa ændret Regnskabstermin er en Del Tilskud fra forskellige Kommuner og Institutioner ikke naaet at komme med i dette Aarsregnskab.

Udgifter 1953—54:

Udgivelse af Aarbogen	3824,35
Udsendelse af Aarbogen	1157,50
Aarsmøde, Bestyrelsesmøder og Repræsentation.....	680,00

Øvrige Udgifter:

Arkiv og Inventar	75,95
Tryksager, Kontorartikler m. m.	66,98
Administration og uforudsete Udgifter.....	93,79
Kassebeholdning at overføre til Aaret 1954—55	1040,83

 Ialt Kr. 6939,40

Ved Regnskabets Afslutning havde Selskabet en Restgæld paa Udgivelsen af Aarbogen 1953 paa Kr. 1358,25, hvorfor den virkelige Kassebeholdning er ÷ Kr. 317,42.

Fredericia, den 31. Maj 1954.

H. C. F. Hansen.

Status.

Aktiver:

Jens Holms Legat	10000,00
Jens Buchs Legat	500,00
Indestaaende i Banker og Sparekasser	1040,83
Beholdning af Aarbøger	3000,00

 Kr. 14540,83

Passiver:

Gæld til Bogtrykkeren	1358,25
Kapital	2682,58
Legater	10500,00

 Kr. 14540,83

Grundfondens Regnskab fra 1. April 1953 til 31. marts 1954.

Indtægter:	
Beholdning fra 1952—53	10501,00
Obligationsrenter	412,00
Sparekasserenter	1,39
	<u>Kr. 10914,39</u>

Udgifter:	
Overført til Driftsregnskabet 1953—54 (412,00 + 1,00 Kr.)	413,00
Sparekasserenter	1,39
Beholdning at overføre til 1954—55.....	10500,00
	<u>Kr. 10914,39</u>

Specifikation af Beholdningen:

Jens Holms Legat, Obligationer	10000,00
Jens Buchs Legat, Obligationer	500,00
	<u>Ialt Kr. 10500,00</u>

Regnskabet revideret og fundet rigtigt. Kassen er afstemt. Alle Bilag tilstede.

Den 11. Juni 1954.

J. H. Baagoe. E. Gade.

MEDDELELSE

TIL MEDLEMMERNE

Ældre Aargange af Vejle Amts Aarbog kan faas ved Henvendelse til Vejle Amts historiske Samfund, Ekspeditionen: Organist H. C. F. Hansen, 6. Julivej 58, Fredericia.

Pris pr. Aargang 1905—1940: 3,00 Kr. (Ikke-Medlemmer Bogladepris 4,00 Kr.). 1941—46: 4,00 Kr. pr. Aarg. (Ikke-Medl. Bogladepris 5,00 Kr.). 1947: 5,00 Kr. (Bogladepris 8,00 Kr.). Ved Forsendelse tillægges Forsendelsesomkostninger. Udsolgt er: Aargang 1905, 1918 1. Halvbind og 1919.

Desuden sælges følgende Bøger:

	Medl.	Ikke-Medl.
Eliassen, P.: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn. En Hjemstavnsbog. 1923. 312 S.	5,00 Kr.	6,00 Kr.
Hansen, Marius: Tirsbæk Gods og Ejere 1421—1921. Vejle Amts Aarbog 1923, I. 277 S.	6,00 -	7,00 -
Mortensen, Rasmus: Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnudvinding af Myremalm. 1940. 137 S.	6,00 -	7,00 -
Vejle Amt. En Hjemstavnsbog. Vejle Amts Aarbog 1934. 559 S.	6,00 -	7,00 -
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt.	3,00 -	4,00 -
Ravn, J. J.: Herslev og Vind Søgaard. Søgaard i Holmans og Flibe Herred. Fra Holmans Herred	Vba Mus kontor 46.4 Vejle Amt	fag
Ved samlet Køb af alle (Ikke-Medl. 3,00 Kr. kommende.	Vejle Amts årbog 1954	

Bliv Abonnent paa

3317855906

Fællesforenings Tidsskrift: Landsarkivar Hvidfeldt, Viborg.

Vejle Byhistoriske Arkiv

3317855906

VEJLE AMTS AARBOG

som kan købes i Boghandelen, udsendes til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er **5 Kr.** aarlig plus Omkostninger ved Aarbogens Forsendelse. Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af Bestyrelsens Medlemmer eller direkte til Kassereren, Organist H. C. F. Hansen, Fredericia.

SAMFUNDETS BESTYRELSE:

Amtmand A. M. Wamberg, Vejle.

Formand.

Byraadssekretær Niels Jacobsen, Kolding.

Næstformand, Medlem af Redaktionsudvalget.

Amtslæge, Dr. med. Jakob Jacobsen, Vejle.

Redaktør af Aarbogen.

Organist H. C. F. Hansen, Fredericia.

Kasserer.

Landinspektør Axel Johansen, Kolding.

Sekretær.

Overbibliotekar Erik Ebstrup, Kolding.

Arkivar.

Apoteker Arnold Hansen, Kolding.

Medlem af Redaktionsudvalget.

Direktør Harald Hess, Vejle.

Amtsraadsmedl., Grdr. R. P. Østergaard-Hansen,

Skulsballe pr. Vrigsted.

Maskinmester Edv. Nissen, Fredericia.

Amtsforvalter Jørgen Swane, Vejle.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI . KOLDING